

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Sparta jako historiografický problém

(Sparta as a Problem of Sources)

Autor: Aneta Kolovecká

Lipová 929/26, Čelákovice, 250 88

Specializace v pedagogice (Český jazyk – Dějepis)

Typ studia: prezenční

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Robert Skopek

Rok: 2014

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím pramenů a odborné literatury uvedené v seznamu použité literatury, který je součástí této práce.

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému vedoucímu Mgr. Robertu Skopkovi za cenné rady a připomínky, jež mi pomohly k snazšímu uchopení tématu a samotnému psaní práce.

Anotace

Předkládaná práce se zabývá antickou Spartou a její historiografickou problematikou. Je rozdělena na dvě hlavní části. První část se věnuje zobrazení antické Sparty z pohledu vybraných primárních pramenů. Druhá část popisuje Spartu z pohledu historického mýtu. V této části jsou vytyčeny čtyři okruhy, kterými se práce zabývá, jsou to konkrétně, Lykúrgos a jeho zákonodárství, bitva u Thermopyl, sociální a politické postavení žen ve Spartě a tzv. druhý život Sparty.

Annotation

The main focus of this thesis is the topic of antique Sparta in the context of its historiography. The thesis is divided into two main parts. The first part is dealing with a realistic depiction of the antique Sparta by using various primary sources. The second part is depicting Sparta's history from the mythical point of view. In this part four main sectors may be found, these are Lykurgos and his legislation, the battle of Thermopylae, social and political status of the women of Sparta and so called Sparta's second life.

Klíčová slova

Antika, Řecko, Sparta, Hérodotos, Thukýdidés, Xenofón, Aristotelés, Pausaniás, mytologie, Lykúrgos, bitva u Thermopyl, Leonidás, ženy, primární prameny.

Keywords

Antiquity, Greece, Sparta, Herodotus, Thucydides, Xenophon, Aristotle, Pausanias, mythology, Lycurgus, Battle of Thermopylae, Leonidas, women, primary sources.

Obsah

1. Úvod	6
1.1. Předmluva.....	6
1.2. Metodika práce.....	7
2. Sparta a její zobrazení v primárních pramenech.....	9
2.1. Hérodotos.....	9
2.2. Thúkydídés.....	17
2.3. Xenofón.....	26
2.4. Aristotelés.....	33
2.5. Pausániás.....	39
3. Sparta jako mýtus.....	46
3.1. Lykúrgova Sparta.....	46
3.2. Thermopylský kult.....	52
3.3. Sociální a politické postavení žen.....	58
3.4. Druhý život Sparty.....	63
4. Závěr.....	67
5. Prameny a literatura.....	70
6. Obrazové přílohy.....	74

1. Úvod

1.1. Předmluva

V předkládané bakalářské práci se zabývám tématem antické Sparty. Téma z prostředí antiky jsem si vybrala kvůli své oblibě ve starověkém Řecku, která mě provází již od doby, kdy jsem poprvé přečetla knihu *Řecký zázrak* od Vojtěcha Zamarovského.¹

Samotná Sparta je pro mě velice přitažlivé téma, a to nejen díky své neotřelé politice a jedinečné vojenské výchově, ale také, v tehdejší době, velmi nezvyklému postavení žen. Díky mnoha nezodpovězeným otázkám, heroickým činům a fascinujícím příběhům, které se kolem Sparty během historie vytvořily, se stala místem mystickým až legendárním a to z ní dělá dodnes velmi zajímavou kapitolu antických dějin.

Ve své práci se nezaobírám pouhým popisem historie Sparty ani politickými, sociálními či kulturními problémy, o kterých bylo napsáno již mnohé, ale zaměřuji se konkrétně na problematiku zobrazení Sparty v primárních pramenech a na to, jak Sparta byla společností a historiky vnímána dříve a jak je vnímána dnes. Na základě vybraných primárních pramenů se v práci snažím poukázat na fakt, že zaznamenané údaje o Spartě mohou být zkreslené. Důvodem může být určitý postoj dotyčného autora či doba a místo vzniku konkrétního pramene. V bakalářské práci vycházím konkrétně z těchto vybraných primárních spisů:

*Hérodotos: Dějiny*²

*Thúkýdidés: Dějiny peloponéské války*³

*Xenofón: Řecké dějiny*⁴

*Aristotelés: Politika*⁵

*Pausaniás: Cesta po Řecku I.*⁶

¹ VOJTĚCH ZAMAROVSKÝ: *Řecký zázrak*. Mladá fronta, Praha 1972.

² Český překlad: HÉRODOTOS: *Dějiny*. Odeon, Praha 1972.

³ Český překlad: THÚKYDIDÉS: *Dějiny peloponéské války*. Odeon, Praha 1977.

⁴ Český překlad: XENOFÓN: *Řecké dějiny*. Svoboda, Praha 1982.

⁵ Český překlad: ARISTOTELES: *Politika*. Petr Rezek, Praha 1988.

⁶ Český překlad: PAUSANIÁS: *Cesta po Řecku I.* Svoboda, Praha 1973.

Práce sice nenachází odpověď na to, co je historická skutečnost či pouhý historický mýtus v dějinách Sparty, ale snaží se o kritické zhodnocení výše zmiňovaných primárních pramenů a o jejich zasazení do dobového kontextu.

Mimo již zmiňovanou problematiku zobrazení Sparty v primárních pramenech se práce rovněž dotýká dodnes velmi živého tématu, a to tzv. mytologického kultu, který se kolem Sparty během dlouhých let vytvořil a stále přetrvává.

1.2. Metodika práce

Práce je rozdělena na dvě hlavní části, každá z částí je posléze rozdělena do několika kapitol blíže se věnujících určitému problému.

První část nese název Sparta a její zobrazení v primárních pramenech a je rozdělena do šesti kapitol. V této části se práce zabývá vybranými, klíčovými prameny antických historiků, které jsou stěžejní pro poznání historie nejen Sparty, ale celého antického světa. Každý z autorů představuje jednu kapitolu. V jednotlivých kapitolách se práce snaží zasadit autora do dobového kontextu a zamyslet se nad tím, co vše autora mohlo či nemuselo ovlivnit při psaní jeho děl. Zároveň se snaží jednotlivé autory navzájem propojit a porovnat jejich díla, věnuje se zejména vybraným pasážím týkajícím se Sparty.

Druhá část nese název Sparta jako mýtus a je rozdělena do čtyř kapitol. V těchto jednotlivých kapitolách se práce zaměřuje na události v dějinách Sparty, které nejsou dodnes zcela objasněny a staly se tak živnou půdou pro vytváření fascinujících příběhů. Týká se to zejména postavy Lykúrga a jeho zákonodárství, slavné bitvy u Thermopyl a role žen ve spartské společnosti. Kapitola věnující se spartským ženám se blíže zaměřuje na dvě postavy. Jedná se o spartskou královnu a ženu krále a vojevůdce Leonída, Gorgó⁷ a Kynisku, majitelku koní, která jako první žena získala vítězný věnec v závodech vozů se čtyřspřeží na olympijských hrách.⁸

Poslední kapitola druhé části se pak věnuje Spartě a jejímu vlivu v dalších etapách dějin až do současnosti. Jelikož je toto téma velice obsáhlé, rozhodla jsem se v této kapitole jen nastínit historické mezníky, ve kterých se lidé obraceli zpět k antickým, zejména spartským tradicím. Při úplném vyčerpání tohoto tématu by totiž tento exkurz přesahoval, jak rámeček, tak i téma bakalářské práce. Proto se například blíže nevěnuji

⁷ Český překlad: **CARTLEDGE PAUL**: *Sparta: Heroická historie*. Academia, Praha 2012, str. 99.

⁸ **CARTLEDGE PAUL**, 2012, str. 24.

nacistickému využití spartského politického a společenského systému, jež by podle mého názoru plně vystačilo na samostatnou práci.

Antická Sparta hrála v dějinách lidstva několikrát velice důležitou roli a stala se inspirací mnohým národům a umělcům. Její odkaz je dodnes stále aktuální a věřím, že bude aktuální i dál.

V bakalářské práci zachovávám přepis antických jmen podle podoby, kterou kodifikovala Encyklopedie antiky.⁹

⁹ SVOBODA LUDVÍK a kol.: *Encyklopedie antiky*. Academia, Praha 1973.

2. Sparta a její zobrazení v primárních pramenech

2.1. Hérodotos¹⁰

„*Toto jest Hérodota z Halikarnéssu vyprávění o dějinách,...*“¹¹

Těmito slovy, která jsou vepsána v úvodu knihy *Dějiny*, začínají veškeré středověké rukopisy, z nichž můžeme poznat Hérodotovo dílo. Dříve ovšem věta, s kterou Hérodotos „otevíral“ své spisy, zněla trochu odlišně. Za jeho domovskou obec nebyl totiž považován zmíněný Halikarnásson (iónsky Halikarnésson) ležící na pobřeží Malé Asie, ale jihoitalské Thúrioi. A tak je možné, podle starověkých svědectví určit, že až do poloviny 3. stol. př. n. l. byl Hérodotos obecně považován za Thúrijského. Teprve v době římské byl Halikarnásson uváděn jako domovská obec Hérodota a toto tvrzení nakonec zvítězilo a plně se ujalo.¹² Otázkou zůstává, jak vůbec mohla takováto závažná nejasnost vzniknout. Než začneme samotné povídání o Hérodotovi a jeho dílu, pokusíme se tento problém objasnit.

Hérodotův životní osud se dotýkal jak maloasijského Halikarnássu, tak i osady Thúrioi, kterou kolem roku 443 př. n. l. založili, na popud demokrata Perikla, Athéňané. Hérodotos se v době svého pobytu v Athénách dostal právě s Periklem do styku a nejspíše na jeho pokyn odešel do nově založené kolonie a přijal její občanství. V Thúrii pobýval v dobách, kdy dokončoval své dílo, nejspíše zde i strávil největší část zbytku svého života a patrně zde zemřel. Proto byl Hérodotos původně nazýván jako „Thúrijský“, ale z jakého důvodu se toto označení posléze změnilo na označení pro nás mnohem známější, a to na Hérodota z Halikarnássu? Odpověď nalezneme v době helénistické, kdy se teprve plně vytváří literární věda v Řecku, a to konkrétně v okruhu peripatetické¹³ školy, založené Aristotelem. Vedle literární vědy se zde formuje i literární biografie. Faktem je, že helenistická doba bohužel neznala přesná biografická data velkých autorů pocházející ze starší doby. A tak je musela namáhavě vyhledávat a znovu rekonstruovat. Mnohé poznatky pak konstruovala z děl samotných, z různých napsů či ústní tradice. A proto se zdá být

¹⁰ V této kapitole budu čerpat z díla *Dějiny*, Praha 1972. Pokud budu čerpat z jiného zdroje, uvedu ho v poznámkách pod čarou.

¹¹ HÉRODOTOS, 1972.

¹² BORECKÝ BOŘIVOJ: předmluva k dílu *Dějiny*, 1972, str. 7.

¹³ Název peripatetická škola pochází z řeckého peripateo = procházím se. Peripatetické byli stoupenci Aristotelovy školy, který vyučoval procházeje se s žáky sloupovím. Škola trvala do roku 529 n. l., tedy asi 900 let. Práce peripatetiků se obracela k výkladu učení mistrova, k historickému hodnocení Aristotelových předchůdců, k dějinám jednotlivých věd, ke zkoumání přírody a k rozvíjení politického učení Aristotela. Viz. BAHNÍK VÁCLAV a kol.: *Slovník antické kultury*, Svoboda, Praha 1974, str. 470.

téměř jisté, že právě tato antická biografie pozměnila jméno pozdější Hérodotovy obce za jméno jeho rodné obce, jež bylo pravidlem uváděno i u ostatních jmen.¹⁴

Hérodotos, známý také jako otec dějepisu¹⁵, je autorem nejstaršího zachovaného díla řecké historiografie.¹⁶ Pocházel z dórského města Halikarnássu, o roku jeho narození nám středověk nezanechává žádné informace, a tak pouze kombinací známých faktů lze dosáhnout nepřesného závěru, že se narodil někdy v osmdesátých letech 5. stol. př. n. l. Z byzantských pramenů ovšem můžeme, zřejmě věrohodně, zjistit některé detaily z doby historikova mládí. Jeho rod byl patrně spjat s halikarnásskou šlechtou, která se podílela na nezdařeném povstání proti místnímu tyranu Lygdamiovi, synu vládkyně Artemisie. Hérodotos musel proto opustit svůj rodný kraj a prožít tak své mládí na ostrově Samu. Z tohoto tvrzení ale nemůžeme soudit, zdali historik sám zvedl zbraň proti zmíněnému tyranovi či jen musel nést neblahý osud celé své rodiny. Po pádu Lygdamia se Hérodotos mohl opět vrátit zpět do Halikarnássu, ale vzpomínky na Samos ho provázely celý život. O žádném městě ani ostrově nepíše historik tak často jako právě o ostrově Samu. Při rozsáhlém popisu historie ostrova ovlivňuje Hérodotův osobní vztah k určitým místům, památkám a i rodinám jeho objektivnost. A tak jsou některé nepříjemné pravdy o Samu Hérodotem zmírněny.

Hérodotos byl také návštěvníkem města Athén, které zažívaly slavné perikleovské období¹⁷. O jeho pobytu v tomto demokratickém městě, které zažívalo svou nejslavnější epochu, nemůže být sebemenších pochyb. Je patrný jak ze samotného díla, tak i od jiných starověkých autorů, kteří jeho pobyt zaznamenali. Historik v Athénách pobýval nejspíše ve čtyřicátých letech 5. století př. n. l. K tomuto období odkazuje i Plútarchova zpráva, která popisuje, jak básník Sofoklés složil ve svých pětapadesáti letech pro Hérodota báseň, kterou mu posléze poslal. Z toho vyplývá, že se tito muži museli znát. Oba také znali své dílo a vzájemně se ovlivňovali. Například v Sofokleově *Antigoně* a *Élektře* jsou patrné motivy pocházející od Hérodota a naopak v tragédii *osudu Kroisova* se mnohým může vybatit tragický osud vládce Oidipa.¹⁸

¹⁴ **BOŘECKÝ BOŘIVOJ**, 1972, str. 7 – 8.

¹⁵ Toto přízvisko získal od římského řečníka Marca Tullia Cicera. Viz. **CARTLEDGE PAUL**, 2012, str. 37.

¹⁶ **OLIVA PAVEL**: *Kolébka demokracie. Dějiny a kultura klasického Řecka*. ARISTA, Praha 2000, str. 110.

¹⁷ V Athénách byl u moci státník Periklés, který dotvořil athénskou a antickou „demokracii“ a omezil moc starého šlechtického areopagu. Zasluhou jeho reformy nabylo všechno svobodné občanstvo práva rozhodovat o obecních záležitostech, a to bez rozdílu majetku a povolání. Viz.: **BAHNÍK VÁCLAV**, 1974, str. 468.

¹⁸ **BOŘECKÝ BOŘIVOJ**, 1972, str. 8 – 10.

Hérodotos ve svém díle *Dějiny*, chce podat tzv. výklad zkoumání a zaznamenat tak, jak sám uvádí v čele svého díla, slávu velikých a podivuhodných činů, které vykonali jednak Řekové, jednak barbaři.

Hérodotovo dílo je považováno za základní pramen pro poznání mnohých událostí raného období řeckých dějin a zejména průběhu řecko-perských válek, které autor chápe jako důsledek dávných rozbrojů mezi Řeky a národy sídlícími v Asii.¹⁹ Ve svém díle popisuje období v rozsahu sedmdesáti jedna let, konkrétně 550 – 479 př. n. l. To, co se dělo po roce 479, označoval sám autor jako dějiny, které se staly po „médských událostech“ neboli po válkách s Peršany a tvrdil, že to už není jeho starost. Zde právě navazuje jeho následovník Thúkýdidés, který zahajuje své vyprávění rokem 478 př. n. l.²⁰

Historik byl silně ovlivněn Homérem. Již ve starověku byl nazýván spisovatelem „nejhomérštějším“. Hérodotos se inspiroval nejen v homérských výrazech, narážkách a obratech, ale také jeho kompozice je protkána mnohými odbočkami, které jsou tak příznačné pro Homéra. Tyto odbočky zpestřují proud historického líčení a vytvářejí prostor pro další epické vyprávění. Množství odboček, které se v jeho díle vyskytuje, má také funkci sdělnou. Hérodotos se jejich prostřednictvím snažil sdělit svým čtenářům i ty nejpodrobnější poznatky. Pro tuto svou urputnou snahu vypovědět téměř vše, nezapomíná na povinnost, vést své čtenáře svým dílem.

Stejně jako je rozmanitý obsah Hérodotova díla, tak je pestrá i jeho řeč. Hérodotos používá tzv. „pestrou iónštinu“, kterou si do jisté míry sám vytvořil. Jedná se o iónský dialekt smíšený s prvky attického nářečí a s poetismy převzatými z řeckých lyriků, ale především a hlavně z Homéra.²¹

I když se Hérodotos ve svém díle snažil již oddělit mýtus od historie, stále dost silně věřil ve věštby, sny a zázraky, jimiž dávalo božstvo na vědomí svou vůli. Pokud ale zapochybuje o pravdivosti těchto mýtů a sám se pak pokouší o racionální výklad, činí to nerad a raději se vzápětí božstvu omluví.

Jedním z pilířů, o které se Hérodotovo dílo opírá, jsou jeho cesty. Pohyboval se v tradičních kulturněhistorických oblastech perské říše a řeckého světa. Nejhlubší dojem na autora udělala jeho návštěva center pradávnejší kultury v perské satrapii Egyptě, kde se Hérodotos dostal až k ostrovu Elefantině v Nilu, k bodu, kde ležela poslední perská posádka. Nejspíše se autor podíval i na půdu foinického pobřeží s hlavním centrem Tyrem.

¹⁹ OLIVA PAVEL, 2000, str. 110 – 111.

²⁰ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 61.

²¹ BORECKÝ BOŘVOJ, 1972, str. 13 – 14.

Přední Asii pak poznal asi k Babylonu. Ze svých cest nevynechal ani Černomoří, které poznal jak z jihu, tak i severu.²²

Nyní se zaměříme na Hérodotovo vykreslení a uchopení Sparty a událostí, které s ní úzce souvisejí. Ve svém díle pohlíží autor na Spartu vcelku kriticky. Tento fakt pramení nejspíše z jeho silné proathénské tendence, která mu byla ve starověku vytýkána a tato výtky se poté opakovala i ve věku novém. Nemůžeme říct do jaké míry je toto tvrzení pravdivé, ale jisté je, že si historik v Athénách osvojil athénský pohled na nedávné dějiny a i na některé řecké státy, Spartu nevyjímaje.²³

Hérodotos ve svém díle velice často mluví o Spartě jako o zemi velice izolacionistické, dokonce tak často, že se toto jeho tvrzení stalo základem pro mýtus, legendu či jistý přízrak a vykresluje nám tak Spartu jako zemi zakládající si na rituálním vyhánění cizinců, řeckých i neřeckých, která odmítala rozlišovat mezi neřeckými „barbary“ a Řeky „ne odtud“ čili „cizinci“. Archeologie ale potvrzuje v druhé polovině 6. století relativní otevřenost Sparty a její styky s vnějším světem.²⁴

Jak bylo již výše uvedeno, Hérodotos si velice liboval v příbězích, jejichž realita byla zahalena legendou. Velmi rád a často citoval věštby slavné Pýthie, jako například v knize první, kde popisuje příchod Lykúrga²⁵ jakožto muže přinášející po „*snad nejhorších zákonů z celého Řecka*“²⁶ Spartě nové a fungující zákony.

„Přicházíš, Lykúrgu, vstupuješ do mého slavného chrámu, Zeus tě má v lásce a všichni, kdo Olymp za sídlo své mají, nevím, zda zdravit tě mám jak člověka anebo boha, myslím však, Lykúrgu, spíš jako boha že vítat tě třeba.“²⁷

Na této ukázce je patrná nejasnost o původu tohoto slavného zákonodárce a fakt, že ani samotní Sparťané si nebyli jisti jeho původem. Hérodotos zde nejspíše sleduje známý vzorec lidového vyprávění, ale mohli bychom za tím i vidět dilema spartského státu, jak vlastně má být Lykúrgos uctíván. Zdali jako napůl božský hrdina, anebo jako bůh samotný.²⁸ Jako zajímavost se může jevit fakt, že v jeho díle, které bylo silně ovlivněno vírou v božstvo, se téměř vůbec nevyskytují slavní hrdinové řeckých mýtů. Jeho dílu

²² BORECKÝ BOŘIVOJ, 1972, str. 11-12.

²³ Tamtéž, str. 11.

²⁴ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 61.

²⁵ Blíže se budu postavou Lykúrga zabývat v druhé části bakalářské práce v kapitole Lykúrgova Sparta.

²⁶ HÉRODOTOS, 1972, I, 65.

²⁷ Tamtéž, I, 65.

²⁸ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 47 – 48.

dominují spíše politické příběhy.²⁹ Výjimku tvoří Helena Trojská, neboli Helena „Spartská“, dívka pocházející z tohoto kraje, známá především pro svou pověstnou krásu, která do Sparty přilákala prince Parida. Tuto slavnou legendu Hérodotos ve svém díle neopomíná. Dokonce se ve své knize o Heleně zmiňuje ve třech pasážích.

Poprvé se o Heleně zmiňuje hned na začátku knihy, kde na základě dávných legend popisuje příčiny řecko-perských válek. Čtenáře ovšem ujistí, že popisuje pouze příběhy, které slyšel od Féničanů a Peršanů, ve kterých figuruje i ono „uloupení“ Heleny Paridem. Hérodotos na tento únos má svůj vlastní, můžeme říci typicky mužský pohled.³⁰

„...moudří lidé se o unesené ženy nestarají, neboť je prý jasné, že by k jejich únosu nedošlo, kdyby samy nechtěly.“³¹

V další části knihy Hérodotos dokonce tvrdí, že Helena nikdy nebyla dopravena až do Troje, ale že celých deset let trojské války pobývala v Egyptě.

„Tak to vypravovali egyptští kněží a i já sám se přikláním k tomu, co pověděli o Heleně. Uvažuji takto: Kdyby byla bývala Helena v Íliu, byli by ji Řekům určitě vydali, ať Alexandros chtěl, nebo nechtěl.“³²

Tato myšlenka byla šířena již v polovině 6. století řeckým lyrikem Stésichorem z Himéry, nebyla to tedy původní myšlenka Hérodotova.

Třetí zmínka o Heleně nás přivádí z Egypta zpět do Sparty, kde se podle pověsti, převyprávěné Hérodotem, narodila bohatým spartským manželům dcera. Jenže tato dívka byla velice ošklivá, dokonce tak ošklivá, že její chůva dostala spásný nápad.

„Nosila každý den dítě do chrámu Helenina, který stojí v takzvaném Therapné nad chrámem Foibovým. Když je tam chůva přinesla, položila je k soše bohyně a prosila ji, aby dítě zbavila ošklivé podoby.“³³

²⁹ OSBORNE ROBIN, *Dějiny klasického Řecka*, Grada Publishing, a.s., Praha 2010, str. 23.

³⁰ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 37.

³¹ HÉRODOTOS, 1972, I, 4.

³² Tamtéž, II, 120.

³³ Tamtéž, IV, 61.

Jednoho dne jakési zjevení, sama Helena, promluví k chůvě a dítě pohladilo po hlavičce. Z dívky pak vyrostla nejkrásnější žena široko daleko.³⁴

Na těchto příkladech je vidět, jak důležitá byla postava Heleny, která se stala ikonou spartského ženství a krásy. Proto ji ze svého vyprávění Hérodotos nemohl vynechat.

Historik ve svém díle často používá různé předměty, s kterými se dostal sám do styku a které mají spojitost s určitým příběhem, jako důkaz pravdivosti svého vyprávění. Není tomu jinak ani při popisu události, kdy se Sparta pokusila dobýt svého severního souseda, město Tegeu, a zotročit tak tamní lid. Hérodotos věděl, že je tento příběh pravdivý, protože v chrámu Athény Aley v Tegeu viděl pouta, která si Sparťané přinesli a minili je použít po dobytí města. Nakonec je Tegeané po úspěšném odražení použili na spartské zajatce.³⁵

I když Hérodotos často psal o Spartě, jako o zemi velice uzavřené a skeptické ke všemu co bylo cizí, zmiňuje ve svém díle událost, kdy se Sparťané začali zajímat o obsazování egejského pobřeží Kýrovým vojskem. V díle přímo uvádí situaci, kdy Sparťané vyslali poselství, které mělo králi vyřídit, že má dát ruce pryč od jejich řeckých bratrů na východě. Kýros se na popud tohoto poselství prý jen zeptal: „*kdože to jsou Lakedaimonští a kolik jich je, že mu takové věci vzkazují?*“.³⁶ Hérodotos v díle neuvádí, odkud tuto informaci získal a jelikož je zde použit nejistý výraz „prý“, nemůžeme tuto zprávu považovat za zcela věrohodnou. Ale v případě pravdivosti toho výroku, by bylo vcelku zajímavé, že by Kýros Sparťany neznal a ještě zajímavější by byl fakt, že Sparťané věnovali pozornost vzestupu Persie.³⁷ Což by bylo v rozporu s tradičním obrazem Sparty, jakožto zemi bránící se všemu novému a cizímu.

Ve svém díle zaujímá Hérodotos vcelku kritické stanovisko ke spartskému králi Kleomenovi I.³⁸ Tvrdí, že vládl jen krátce, že ho efoři odsoudili a že se v Delfách uchýlil k podplácení a korupci, aby mohl sesadit spolukrále. Zároveň se mu nepodařilo přimět Spartu, aby rozhodným způsobem zakročila proti Persii. Po těchto všech neúspěších nakonec Kleomenés zešílel. Hérodotos píše, že to byl boží trest za znesvěcení Delf. Tato

³⁴ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 38 – 39.

³⁵ OSBORNE ROBIN, 2010, str. 25.

³⁶ HÉRODOTOS, 1972, I, 153.

³⁷ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 61.

³⁸ Kleomenés I. byl spartský král, který vládl někdy v letech 520—491 př. n. l. Byl zastáncem aktivní zahraniční politiky Sparty. Roku 510 pomohl vypudit z Athén tyrana Hippiu. Pro politický boj s efori byl ze země vyhnán a posléze nejspíše zemřel ve vězení kolem roku 488 př. n. l. Viz.: SVOBODA LUDVÍK, 1973, str. 297.

autorova zaujatost pochází nejspíše z kombinace jeho osobní úcty k bohům a také z toho, že byl vystaven posmrtnému očerňování Kleomena jeho nepřáteli.³⁹ Je vcelku zajímavé, že naopak k jeho spolukráli Démartovi nezaujímá Hérodotos tak kritické stanovisko, jak by se od něj očekávalo. Démartos odešel ze Sparty do dobrovolného vyhnanství a přidal se na perskou stranu k doprovodu krále Xerxa. Což byla dozajista neomluvitelná zrada. Ale Hérodotos se navzdory své oddanosti řecké straně, snaží kritiku na jeho osobu mírnit. Naskytuje se zde otázka, z jakého důvodu tak autor činil. Podle historika Paula Cartledge k tomu měl dva důvody. Jako první důvod uvádí, že mezi vlivnými informátory Hérodota nejspíše byli přími Démartovi potomci. A jako druhý a hlavní důvod uvádí autorův nevelký zájem nad řeckým bojem s Persií. Hérodotos se spíše než o tento boj zajímal o panhelénské záležitosti, jejichž hlavním bodem bylo usmíření mezi Spartou a Athénami.⁴⁰ Tento tzv. panhelénismus, neboli snaha o to, aby se Řekové vnímali jako jedna homogenní skupina, se v Hérodotově díle projevuje právě skrze řeč Démartovu, který po zradě, kdy se roku 480 př. n. l. přidal na stranu perského krále Xerxa, praví na dotaz, zda budou držet spartánské pozice u Thermopyl proti mnohonásobné přesile, toto:

„Jsou sice svobodní, ale ne ve všem, jejich pánem je zákon a před ním mají daleko větší úctu než tví lidi před tebou. Konají to, co jim zákon ukládá, a zákon jim ukládá vždy totéž: neutíkat z bitvy před žádným množstvím nepřátel, nýbrž vytrvat v šiku a buď zvítězit, nebo padnout.“⁴¹

Základem tohoto panhelénského ducha byly dvě věci. Oddanost politické svobodě a poslušnost k zákonům. Právě tyto hodnoty byly v opozici k hodnotám Peršanům, kteří žili pod autokratickým vládcem a kvůli absolutnímu podrobení nebyli svobodní.⁴²

Autor čtenářům také poskytuje pohled na spartské království, zvláště pak na jeho význam. V jeho díle tak najdeme, celkem obsírně popsané, jaké byli pravomoci králů jak doma, tak v cizině. Z jeho podání si můžeme vyvodit, kolik moci si dobrý spartský král mohl vydobýt. Nejspíše tím chtěl autor poukázat na to, jak moc se Sparta odlišovala od ostatních řeckých měst.⁴³

³⁹ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 71.

⁴⁰ Tamtéž, str. 79.

⁴¹ HÉRODOTOS, 1972, VII, 104.

⁴² OSBORNE ROBIN, 2010, str. 173.

⁴³ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 71.

Jak jsem již výše uvedla je z Hérodotova díla patrné silné ovlivnění Athénami a jejich demokratickým zřízením. Autor si osvojil způsob, jakým Athény hleděly na jiné řecké státy, a proto při popisech Sparty nemůže zastřít kritický pohled, který upírá zvláště na jejich politiku. Stejně tak kriticky pohlíží například i na Théby nebo na jednání Korint'anů za války. Omluvný postoj poté naopak zaujímá k Argu.⁴⁴ Na těchto příkladech je tedy jasně vidět jaký měl pobyt v Athénách vliv na spisovatelovo smýšlení a utváření názorů a to nejen v rovině politické, ale také duchovní a náboženské. I když se spisovatel snaží čtenářům podat co nejpřesnější informace o různých událostech, nemůže zapřít svou silnou náboženskou víru a přesvědčení, že božská vůle je hybatelem děje. Hérodota kritika předkládaných „faktů“ je často značně omezena, ale i tak se v díle objevuje. Historik se nespokojil s pouhou tradicí, ale sám podnikal cesty, díky kterým mohl tuto tradici kontrolovat vlastní zkušeností. Už jen sám titul jeho díla, *Historiés apodexis*, neznamená v překladu nic jiného nežli „výsledek bádání“.⁴⁵ Ale i přesto musíme brát informace, které nám při popisu Sparty a dalších míst udává, s rezervou a v nejlepším případě si je vždy dát do širších souvislostí a neopominout právě výše zmíněné vlivy, které na autora působily. Ale i tak se dílo řadí mezi velké historické počiny, ze kterého dodnes čerpáme informace týkající se zejména řecko-perských válek. Právě toto Hérodotovo rozhodnutí psát o perských válkách mělo hluboký dopad na celou historiografii. Hérodotos učinil válku tak řádným tématem pro historii, že dokonce římský historik Tacitus považoval za nutné se omluvit, že bude psát i o jiných tématech než pouze o válce.⁴⁶

Mimo jiné nám dílo také přináší zprávy o cizích zemích, s nimiž Řekové přicházeli do styku. Spisovatel nám tak zanechává cenné zprávy o zeměpisných údajích, náboženských zvyklostech a cizích kulturách.

Hérodotos se stal vzorem pro další nastupující generaci historiků a jako první utváří z děl mýtických či pololegendárních dějiny novější a pragmatičtější, v tomto jeho započatém kroku dále pokračuje jeho vrstevník Thúkýdidés, který tento „trend“ vypiluje téměř k dokonalosti. Nejen proto vše Hérodotovi právem náleží přívlastek „otec dějepisu“.⁴⁷

⁴⁴ **BORECKÝ BOŘIVOJ**, 1972, str. 11.

Město Argos bylo členem achájského spolku a tradičním nepřítelem Sparty. Během korintské války bojovalo na straně protispartské koalice. Viz: **SVOBODA LUDVÍK**, 1973, str. 65.

⁴⁵ **DOBIÁŠ JOSEF**: *Dějepisectví starověké*. Historický klub, Praha 1948, str. 86.

⁴⁶ **OSBORNE ROBIN**, 2010, str. 175.

⁴⁷ **DOBIÁŠ JOSEF**, 1948, str. 98.

2.2. Thúkýdidés⁴⁸

Po novelisticky zbarvených příbězích Hérodota, nastupuje racionální a sevřený Thúkýdidés se svým spisem pojednávajícím o peloponéských válkách. Opět se jedná o dějepisce, který měl velmi blízký vztah k Athénám, ale na rozdíl od Hérodota se snažil, během psaní svého díla, o co nejvíce nejnezaujatější postoj.

Svůj život prožil jako athénský občan, narodil se nejspíše mezi léty 460 – 455 př. n. l., toto rozmezí dat můžeme určit z tvrzení, které Thúkýdidés uvádí ve svém díle. V úvodní větě praví, že na něm začal pracovat hned na počátku války a že roku 424 př. n. l. byl zvolen za jednoho ze stratégů. Muselo mu být tedy alespoň třicet let.⁴⁹ Thúkýdidés se po tomto zvolení, stal přímým účastníkem bojů peloponéské války, a jakožto významný bojovník byl pověřen úkolem bránit Amfipolis na Strymónu před spartským Brásidem. Bohužel v tomto úkolu nebyl úspěšný a musel tak na dvacet let sledovat průběh války z vyhnanství.⁵⁰

Podle vysokého úřadu, kterého dosáhl a podle zmínek o podílu na zlatých dolech pocházel Thúkýdidés z významné a bohaté athénské rodiny, která měla nejspíše nějaké vztahy k Thrákii, což nám dokazuje i jméno jeho otce Oloros. Toto jméno je spojeno se jménem thráckého krále, jehož dcera byla manželkou Miltiada a matkou Kimóna, ve své době nejvýznamnějšího athénského státníka. Na tento fakt navazuje velká část podrobných zpráv věnujících se Thúkýdidově osobě, které můžeme nalézt například v díle jistého Markellina s názvem *The Life of Thucydides*.⁵¹ V tomto spisu můžeme nalézt pravděpodobně autentickou zprávu o nápisu na Thúkýdidově hrobě, kde stojí jeho plné občanské jméno: „*Thucydides, son of Olorus, a Halimousian (lies here)*.“⁵²

Své mládí prožil Thúkýdidés v Athénách, které se nacházely v období vrcholného rozmachu v době Periklově. V této době se v Athénách, co se týče myšlení, kladl velký důraz na nauku o řečnění neboli rétoriku. Do středu pozornosti se místo otázek kolem vzniku a vývoje vesmíru a přírody, dostávaly otázky o problematice člověka a jeho

⁴⁸ V této kapitole budu čerpat z díla *Dějiny Peloponnéské války*, Praha 1977. Pokud budu čerpat z jiného zdroje, uvedu ho v poznámkách pod čarou.

⁴⁹ PEČÍRKA JAN, předmluva k dílu *Dějiny Peloponnéské války*, 1977, str. 7 – 8.

⁵⁰ DOBIÁŠ JOSEF, 1948, str. 99.

⁵¹ Z originálu dílo přeložil W. B. ALLEN

⁵² MARCELLINUS: *The Life of Thucydides*, dostupné online: http://williambarclayallen.com/translations/Life_of_Thucydides.pdf (10. 6. 2014)

zařazení do společnosti, otázky morálky, práva a moci, výchovy a uspořádání společnosti.⁵³

Toto vše muselo mít na Thúkýdida značný vliv, který nám dokazuje ve svém díle, kde racionálně vysvětluje různé činy lidí a staví se odmítavě k bájím a nadpřirozeným jevům. Na rozdíl od svého předchůdce Hérodota, který své vyprávění doplňoval rozsáhlými exkurzy, se Thúkýdídés zaměřuje výhradně na politické a ekonomické aspekty a vojenské události. Neusiluje o pobavení čtenáře, nýbrž o věcný výklad založený na kritickém hodnocení údajů a snahu o postihnutí jejich souvislostí. Jeho metoda se tak stala základem pro tzv. pragmatické dějepisectví.⁵⁴

Svou látku uchopil Thúkýdídés velmi úzce, soustřeďuje se výhradně jen na válku peloponéskou, kterou považuje za jednu z největších „srážek“ dvou řeckých mocností. Spisovatel píše o době, kterou sám zažil. Stal se tak nejen zakladatelem historické monografie omezené časově na historii soudobou, ale také vzorem pro téměř všechny pozdní starověké dějepisce, kteří se snažili o pozornost politické veřejnosti. Od té doby se většina starověkých pisatelů snažila zachytit dějiny doby současné nebo nedávno minulé.⁵⁵

Důvodem proč Thúkýdídés začal psát o současných dějinách, není jen velikost války, o které se v úvodu své knihy zmiňuje, ale také zcela nová představa, kterou měl o smyslu a účelu dějepisectví. Účelem dějepisectví iónského neboli logografického bylo poskytnout čtenáři zábavu, či podle Hérodota vyzdvihnout a zvěčnit veliké činy minulé. Takovýto cíl historie ale Thúkýdídovi nestačil.⁵⁶ I když oba historici měli zájem na mapování vzestupů a pádů moci, Thúkýdídovo řešení se v jednom velmi lišilo. Tvrdí, že moc se vyvíjí prostřednictvím lidské schopnosti shromažďovat bohatství a využívat a rozšiřovat správné vedení a znalosti. Moc tedy neupadá kvůli božské závisti, ale v důsledku neschopnosti úspěšně zkombinovat tyto složky.⁵⁷

Proti dosavadnímu směru dějepisné literatury, která kladla důraz hlavně na literárnost, staví Thúkýdídés přesvědčení, patrně pod vlivem filosofického učení, které se v Athénách utvářelo, že stejnou zákonitostí jaká vládne v přírodě, se řídí i lidské dějiny. Věřil tomu, že člověk poučený minulostí, může působit i na budoucnost, a to tím, že se vynasnaží zařídit předpoklady politického života tak, aby výsledek dopadl podle jeho záměru. Účelem dějepisectví je tedy podle Thúkýdida praktický užitek, který má vychovat

⁵³ PEČÍRKA JAN, 1977, str. 8 - 9.

⁵⁴ OLIVA PAVEL, 2000, str. 112 – 113.

⁵⁵ DOBIÁŠ JOSEF, 1948, str. 101.

⁵⁶ Tamtéž, str. 102.

⁵⁷ OSBORNE ROBIN, 2010, str. 184.

dobrého státníka. Vedle pragmatického dějepisectví se tak stává i zakladatelem dějepisectví politického.⁵⁸

Své dílo, *Dějiny Peloponnéské války*, vylíčil v 8 knihách. Toto rozdělení pochází až z doby pozdější.⁵⁹ Na začátku knihy autor věnuje pozornost událostem, které předcházely peloponéské válce. Zejména se zaobírá konfliktem mezi Korintem a Korkýrou. V dalším vyprávění se vrací zpět až k roku 479 př. n. l., kdy se Athéňané zmocnili Séstu a navazuje tak přímo na Hérodota.

Thúkýdídés chtěl obsáhnout celou peloponéskou válku, tedy od roku 431 až do roku 404 př. n. l., ale jeho dílo náhle končí rokem 411 př. n. l. a zůstává tak nedokončené. Důvodem byla snad Thúkýdídova smrt, která ho postihla někdy před rokem 393 př. n. l.⁶⁰

Způsob, kterým chtěl autor válku zaznamenat, činí z jeho knihy první vědecké dílo v historické literatuře. Thúkýdídés je kritický ke svým předchůdcům, kterým vyčítá, že si práci zlehčovali a uchylovali se tak k verzím, které byly zrovna aktuální, a nehledali jiné zdroje. On sám si zakládal na svědomitosti, s kterou se snažil nalézt co nejpřesnější skutečnost.⁶¹

„ ... je těžké uvěřit každému svědectví o nich jen tak beze všeho. Vždyť lidé přijímají jeden od druhého zprávy o tom, co se stalo, bez ověřování, i když se to týká jejich vlastní země.“⁶²

Například zpochybňuje údaje předkládané Homérem, který se ocitá v roli básníka a má tak pravděpodobně sklony k příkrášlování. Tento fakt má pak podle Thúkýdída za následek mylnou představu o mnohých událostech, které se staly nejen v době dávné, ale i nynější. Jako příklad uvádí tvrzení, které mnozí Řekové považují za pravdivé, že každý ze spartských králů má dva hlasy, ne jen jeden, jak je tomu doopravdy, a že je u nich vojenský oddíl zvaný pitanský, který ve skutečnosti nikdy neexistoval.

Jako příčinu války Thúkýdídés uvádí negativní postoj Sparťanů a jejich spojenců k narůstající moci Athén.

⁵⁸ DOBIÁŠ JOSEF, 1948, str. 101 – 102.

⁵⁹ OLIVA PAVEL, 2000, str. 111.

⁶⁰ PEČÍRKA JAN, 1977, str. 8.

⁶¹ DOBIÁŠ JOSEF, 1948, str. 104.

⁶² THÚKÝDIDÉS, 1977, I, 20.

„Za nejpravdivější důvod, i když se o něm nejméně mluví, považuji vzrůst athénské moci, který vyvolal u Lakedaimoňanů takové obavy, že je dohnaly k válce.“⁶³

Prvotní Thúkýdidovou starostí tedy bylo, proč válka vlastně začala. Podle něj válku zapříčinila obava Sparty před athénskou mocí. Samotnou Spartu popisuje jako město schopné svrhnout jakoukoliv tyranskou vládu. A to díky svým dobrým zákonům, které byly vytvořeny v době, kdy Spartu osídlili Dórové. Díky těmto zákonům a ústavě přičítá Thúkýdidés Spartě jejich moc, která jim umožnila zasáhnout do záležitostí a uspořádání jiných států. V souvislosti s bojem proti Peršanům dokonce nazývá lakedaimónský lid jako „nejmocnější ze všech Řeků“.⁶⁴

Informace potřebné k psaní svého díla nacházel Thúkýdidés zřejmě na obou zneprátelených stranách, ale nikde je výslovně nejmenuje. Nejspíše proto, že by to podle jeho přesvědčení narušovalo plynoucí proud vyprávění. Na rozdíl od svých předchůdců, kteří při více pramenech uváděli veškeré verze příběhů vedle sebe a ponechávali volbu mezi nimi na čtenáři, uchyluje se Thúkýdidés k jejich kritice sám. Čtenáři tak předkládá již hotový výsledek svého bádání. Ústní informace nebyly jediným Thúkýdidovým pramenem. Jako první z dějepisců začal důsledně využívat nápisy a psané dokumenty jako další zdroje potřebné pro psaní díla. Dnes bychom mohli říct, že prováděl cosi jako archivní výzkum.⁶⁵ Například se snažil dokázat správné pořadí synů athénské vládyce Peisistrata ze šestého století na základě nápisu na oltáři Apollóna Pýthia. Tento nápis existuje dodnes⁶⁶. Jeho předchůdce Hérodotos se o tuto metodu zkoumání také snažil, ale dozajista ne v takové míře a preciznosti jako právě Thúkýdidés.

Své prameny si pečlivě vybíral podle jejich důležitosti. V tomto postupu práce se výrazně liší od Hérodota, který naopak ve snaze čtenáře či posluchače zabavit, chtěl dodat svému vyprávění dějovou pestrost a nahromadil tak vedle sebe jak významné události, tak i bezvýznamné anekdoty týkající se cizích a nevýznamných lidí. Thúkýdidés ve své snaze omezit dílo jen na historii válečnou a politickou, se zdržuje veškerého výkladu o hospodářské situaci, sociálních, kulturních a vnitřních poměrech dané doby.⁶⁷

Nyní přistupme k samotnému popisu Sparty. Jak již je uvedeno výše, snažil se Thúkýdidés při psaní svého díla o co nejspravedlivější a nestranný přístup, ale jistou míru

⁶³ **Tamtéž**, I, 23, 6.

⁶⁴ **THÚKÝDIDÉS**, 1977, I, 18, 2.

⁶⁵ **DOBIÁŠ JOSEF**, 1948, str. 105.

⁶⁶ **OSBORNE ROBIN**, 2010, str. 26.

⁶⁷ **DOBIÁŠ JOSEF**, 1948, str. 105 – 106.

subjektivity si (stejně jako každý jiný historik) ponechal. Válku popisuje z pohledu athénskeho, ale i přesto zdůrazňoval, podle něho, nemorální zásadu „*moc nad právo*“, o kterou se Athéňané rádi opírali. To, jak velice objektivní se snažil Thúkýdidés být, dokazuje i fakt, že již ve starověku byl jedněmi prohlašován za straníka Athéňanů a druhými zase za přítele Sparty.⁶⁸

V první knize, kde Thúkýdidés popisuje poměry v Řecku od nejstarších dob, se zmiňuje o podobnosti tehdejších Řeků a nynějších „barbarů“. Tuto podobnost dokládá na způsobu odívání Lakedaimoňanů a jejich oblibě v závodění a zápasení.

„První, kdo užíval prostý oděv, podobný dnešnímu, byli Lakedaimoňané, (...) Kdysi i při olympijských hrách závodníci soutěžili s opaskem kolem ohanbí a neuplynulo ještě mnoho let od doby, kdy se s tím přestalo. Ještě dnes někteří barbari, zejména v Asii, vyhláší soutěže v pěstním zápase a v zápolení a atleti jsou při nich opásáni. I v mnohém jiném ohledu by se dalo poukázat na to, že dávní Řekové žili podobně jako dnešní barbari.“⁶⁹

Thúkýdidés si je vědom rozdílu mezi Athénami a Spartou a to nejen politického a sociálního, ale i kulturního a hlavně jejich odlišného pohledu na důležitost mohutných staveb a hradeb. Sparta jakožto velice skromný stát, který se nepyšní nákladnými chrámy a jinými stavbami, ale skládá se z prostých budov podle starého řeckého způsobu, je zde v protikladu k Athénám, kteří se právě naopak snaží o co nejhonosnější dojem, co se staveb a celého území týče. Tento fakt Thúkýdidés lehce ironizuje a popisuje, jak by to vypadalo, kdyby obě města postihla nějaká katastrofa a byla zničena.

„Vždyť kdyby bylo město Lakedaimoňanů zničeno a zachovaly se z něho jen chrámy a základy budov, myslím, že by po uplynutí dlouhé doby těžko potomci uvěřili, že jejich moc odpovídala jejich slávě, a přitom nad dvěma pětinaми Peloponnésu vládnou a na celém jsou vedoucí silou, stejně tak jako u mnoha spojenců mimo Peloponnésos. (...) Kdyby naproti tomu stejný osud postihl Athény, tu by podle toho, jak se navenek jeví, vyvolávaly představu dvojnásobné moci, než ve skutečnosti mají.“⁷⁰

⁶⁸ Tamtéž, str. 117.

⁶⁹ THÚKÝDIDÉS, 1977, I, 6, 4.

⁷⁰ Tamtéž, I, 10, 2.

Z tohoto příkladu vyplývá pro Thúkýdida ponaučení, že není dobré dívat se více na vzhled města než na jejich moc.

V knize druhé, která popisuje samotný průběh války, se historik hned zpočátku zmiňuje o náladě, která v Řecku vládla těsně před vypuknutím samotného boje. Uvádí, že většina měst se přikláněla na stranu Sparty a to hlavně díky jejímu prohlášení, ve kterém tvrdili, že chtějí osvobodit Řecko.

„Avšak přízeň většiny Řeků se klonila spíše k Lakedaimoňanům, zvláště po jejich prohlášení, že jdou osvobodit Řecko. (...) Tak byla většina rozhněvána na Athény, někteří proto, že se chtěli osvobodit z jejich nadvlády, jiní ze strachu, aby si je nepodmanili.“⁷¹

Taková situace tedy podle Thúkýdida vládla v Řecku před začátkem války. I samotní Sparťané si uvědomovali důležitost tohoto konfliktu a své postavení jakožto osvoboditele Řecka před nadvládou Athén. Dokazuje to také prohlášení lakedaimónského krále Archidamose, jež nám Thúkýdidés ve svém díle poskytuje, ke svému vojsku, které bylo připraveno jít vstříc budoucím bitvám. Z jeho prohlášení je patrné, že Sparťané šli do boje s vědomím zřejmého vítězství a přesily. Dokonce brali v potaz i možnost, že jim nepřátelé nevyjdou vstříc, ale to je zároveň nesmělo přivést do stavu opuštění ostražitosti a nedbalého postupu. Byli si dobře vědomi důležitosti této války a slávy, která by pro ně v případě vítězství nastala.

Jak je známo, vytvořil se v průběhu dějin kolem Sparty mýtus tzv. neporazitelnosti a odhodlání nikdy se nevzdávat, který byl potvrzen hlavně událostí u slavných Thermopyl. Toho si byl vědom i Thúkýdidés, který se vyjadřuje při popisu události, ke které došlo na ostrově Sfaktérii, což byla oblast ovládaná Spartou, kde se vzdal oddíl čtyř set Sparťanů a hoplítů včetně sto dvaceti mužů z vládnoucí vrstvy, takto:

„Toto byla událost, kterou by byli Řekové ze všeho, co se v té válce událo, nejméně čekali, neboť soudili, že Lakedaimoňany ani hlad ani nic jiného nedonutí k vydání zbraní, ale že je nepustí z rukou a budou bojovat, jako budou moci, dokud nepadnou.“⁷²

Toto dějepiscovo tvrzení je důkazem toho, jak byla Sparta v té době vnímána. Z vojenského hlediska byla tato porážka vcelku nevýrazná, ale z hlediska psychologického

⁷¹ THÚKÝDIDÉS, 1977, II, 8, 4.

⁷² Tamtéž, IV, 40.

působila naprosto otřesně. I samotní Sparťané byli tak šokováni, že požádali, i když neúspěšně, o mír.⁷³

Thúkýdidés samozřejmě nemůže ze svého spisu opomenout spartského vojevůdce Brásida, proti kterému byl nasazen při bránění Amfipolis na Strymónu. Brásidás byl známý pro svou statečnost, energii a rozhled.⁷⁴ A tak ho také Thúkýdidés popisuje. Nejprve se o něm zmiňuje v souvislosti s vyloděním Athéňanů a Kerkyřanů u Methóny v Lakónii, kde zrovna Brásidás pobýval a přispěchal tamním lidem na pomoc. Pro tento odvážný čin byl, jako první v této válce, ve Spartě pochválen. Dále se o něm zmiňuje v době, kdy již byl ve Spartě považován za velmi odhodlaného muže, který se k ostatním městům projevoval velmi spravedlivě a umírněně. Což také prý způsobilo, že mnoha athénských spojenců pocítili touhu přidat se k Lakedaimónčanům. Thúkýdidés ho popisuje jako muže s mravní ušlechtilostí a důvtipem a pokládá ho za prvního spartského velitele, který byl v každém ohledu považován za čestného, a tím probouzel pevnou důvěru, že i ostatní Sparťané budou takový. Ovšem spisovatelovo další svědectví týkající se lakedaimónského státu, přivádí čtenáře zpátky na zem. Jedná se o způsob jakým Lakedaimónčané zacházeli se svými zajatci. Thúkýdidés uvádí, že na začátku války zabíjeli každého, koho zajali jako nepřítel, ať už patřil k athénským spojencům, nebo byl neutrální. Zřejmě také díky tomu Lakedaimónčané v nepřátelích velkým respektem a strachem.

Vedle válečných dovedností a nekonečné oddanosti bojovat do posledního muže, byli Sparťané také silně nábožensky založení. Pokud zrovna slavili nějaký ze svých svátků, byli ochotni odmítnout účast v boji a dále pokračovat ve slavnostech, jak je tomu například v situaci uváděné Thúkýdidem, kdy se Athéňané snažili opevnit město Pylos. Jejich urputnou snahu popisuje následovně:

„Protože neměli železné nástroje na opracování kamenů, snášeli vybrané kameny a sestavovali je dohromady, jak se k sobě nejlépe hodily. Pro nedostatek nádob nosili jíl na zádech, kde ho bylo potřeba, chodili v předklonu, aby se ho tam udrželo co nejvíce, a s rukama vzadu sepjatýma, aby nepadal.“⁷⁵

I když Sparťané věděli co se děje, nepřikládali tomu velký význam a byli přesvědčeni, že se místa snadno zmocní zpět. Toto jejich zaváhání a lhostejnost mělo za

⁷³ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 22 - 23.

⁷⁴ SVOBODA LUDVÍK, 1973, str. 105.

⁷⁵ THÚKÝDIDÉS, 1977, IV, 4, 2.

následek již výše zmiňovanou fatální porážku, kdy byli Athéňany obleženi na protilehlém ostrově Sfaktérie a nuceni se vzdát.

Jaké mohl mít spisovatel o Spartánech mínění, můžeme také vidět v nevinné větě, týkající se opět Brásida, ve které se zmiňuje o tom, že byl docela dobrý řečník na to, že pocházel ze Sparty. Z tohoto tvrzení můžeme vyvodit, že Thúkýdidés nepovažoval Spartány za dobré rétory a nejspíš jimi ani doopravdy nebyli, ale v celkem četných chválách a popisech jejich způsobu boje v jeho díle, jim nemůže upřít nepopíratelnou válečnickou schopnost, disciplinovanost a ukázněnost. Lakedaimónané byli schopni se během velmi krátké chvíle seřadit do bojového útvaru a poslechnout všechny královy rozkazy. Jak Thúkýdidés uvádí, skládá se skoro celé lakedaimónské vojsko z velitelů poroučejících jiným velitelům, a tak je péče o provedení rozkazů v rukou vícero lidí. Také se zmiňuje o jejich schopnosti udržet v přísné tajnosti veřejné záležitosti jako například počet vojáků v jednotlivých oddílech apod. Z těchto všech tvrzení, které nám autor poskytuje, se nám Spartané mohou jevit jako velice tvrdí a ukáznění lidé, kteří jsou zrozeni snad jen k boji. O pravdivosti těchto slov se však můžeme jen dohadovat.

Thúkýdidés se snaží válku popisovat bez jakýchkoliv citových a subjektivních projevů a posuzuje události jen podle svého chladného rozumu. To můžeme přikládat za jeden z největších kladů *Dějin Peloponnéské války*. I jeho politické názory se klonily spíše ke středu.⁷⁶ Je nám známo, že Thúkýdidés navázal na svého předchůdce Hérodota a jeho dílo *Dějiny*, které musel dobře znát, ale distancoval se od jeho použitých metod a zavedl metody nové. Se svými použitými prameny zacházel přísně kriticky, jeho přesnost v díle je ohromující a výrazně kontrastuje s Hérodotovými přijímáním různých, povětšinou málo ověřitelných zpráv. Ve svém díle nevykládá o věštbách a nadpřirozených jevech ani o zásahu bohů. Svou snahou o strohost spolu s úsporností vytváří Thúkýdidés svůj neopakovatelný styl, který byl ovlivněn dobovými rétorickými teoriemi.⁷⁷

To co se Thúkýdidovi povedlo, už bohužel žádný starověký dějepisec nedokázal zopakovat. Dokázal přiznat každé straně její část pravdy a jejich práva. Tato jeho nestrannost zašla tak daleko, že se kolem jeho postavy vytvořil téměř jakýsi druh kultu, jakožto osoby neomylné a správné, ale toto tvrzení je samozřejmě přehnané. Nynější historikové podrobují Thúkýdidem předkládaná fakta kritice, to však neubírá dílu na jeho velikosti.

⁷⁶ DOBIÁŠ JOSEF, 1948, str. 117.

⁷⁷ PEČÍRKA JAN, 1977, str. 12 – 13.

Z těchto výše zmíněných faktů můžeme vyvodit, že informace o Spartě předkládané v jeho díle můžeme chápat jako jedny z nejméně spolehlivých. Nejen proto, že se dějepisec snažil o objektivnost a pramennou kritiku, ale také proto, že byl jako athénský generál sám účasten dění kolem Peloponnéské války a tedy současně popisovaných událostí.

Thúkýdova schopnost kritického myšlení, metodiky a preciznosti v jeho díle nebyla již nikým překonána⁷⁸ a z Thúkýdida se tak stává jeden z nejvýznamnějších historiků vůbec.

⁷⁸ PEČÍRKA JAN, 1977, str. 120.

2.3. Xenofón⁷⁹

Xenofón, syn athénskeho jezdece Grylla a rodilý Athéňan pocházející ze zámožné rodiny, se od výše zmiňovaných dějepisců značně liší, a to nejen svými politickými názory, ale také stylem psaní. Na rozdíl od Hérodota a Thúkýdida zaujímá zcela nový postoj k demokratickému zřízení. Navzdory tomu, že vyrůstal a vzdělával se v Athénách, sympatie projevuje spíše k zřízení lakedaimónskému. Negativní postoj k athénskému demokratickému zřízení se u Xenofóna projevuje kvůli peloponéským válkám a postupně se zvyšuje snad pod vlivem Sókrata, v jehož družině působil.⁸⁰

Xenofón se narodil kolem roku 430 př. n. l.,⁸¹ tedy na začátku peloponéských válek. Po jejím skončení se uchýlil jako dobrovolník v cizích službách. Mimo jiné se účastnil tažení Kýra Mladšího do nitra Asie proti jeho staršímu bratru Artaxerxovi II. Po této dobrodružné výpravě vstoupil do služeb Spartanů, kde se seznámil s jejich králem Agésilaem, který se roku 396 př. n. l. ujal vedení válečných operací proti Persii.⁸² Toto setkání bylo pro Xenofóna velmi zásadní. Z díla je očividné, že k němu choval vřelé sympatie.⁸³

Kvůli boji proti svým vlastním krajanům u Koróneie v Boiótii si Xenofón vysloužil vyhnanství z Athén. Tento čin měl za následek ještě větší přilnutí k Agésilaovi i Spartanům.⁸⁴ Díky jeho oddanosti Spartě získal statek u Olympie na půdě odebrané Élejcům, kde se zabýval hospodařením a literární činností až do pádu spartské moci u Leukter roku 371

př. n. l.⁸⁵ Poté se uchýlil do Korintu, kde zřejmě získal podrobnější informace o občanských bojích, které se zde odehrávaly v sedmdesátých letech 4. století, jak tomu svědčí rozsáhle výklady ve čtvrté a sedmé knize *Řeckých dějin*.⁸⁶

Xenofón ve svém díle pokračuje tam, kde skončil jeho předchůdce Thúkýdídés. Dílo podává souvislý výklad o událostech let 411 – 404 př. n. l. Dalo by se rozdělit na dvě části, které se od sebe značně liší. Zatím co v první a druhé knize, které pojednávají o

⁷⁹ V této kapitole budu čerpat z díla *Řecké dějiny*, Praha 1982. Pokud budu čerpat z jiného zdroje, uvedu ho v poznámkách pod čarou.

⁸⁰ HEJNIC JOSEF, předmluva k dílu *Řecké dějiny*, 1982, str. 7.

⁸¹ SVOBODA LUDVÍK, 1973, str. 687.

⁸² DOBIÁŠ JOSEF, 1948, str. 124.

⁸³ HEJNIC JOSEF, 1982, str. 8.

⁸⁴ Spartskému zřízení věnuje i samostatnou monografii *Ústava lakedaimónská*, ve které líčí idealizovanou spartskou ústavu. Viz.: SVOBODA LUDVÍK, 1973, str. 687.

⁸⁵ DOBIÁŠ JOSEF, 1982, str. 124.

⁸⁶ HEJNIC JOSEF, 1982, str. 8.

posledních letech peloponéských válkách a obnovení demokratického zřízení, sleduje stejný chronologický postup jako Thúkýdídés a zaujímá objektivní stanovisko, tak v knihách následujících Xenofón z nejasných důvodů vynechává řadu významných událostí, jako například založení druhého athénskému spolku, nebo se o nich zmiňuje jen několika slovy. Co vedlo autora k tomuto počínání, nelze zcela vysvětlit. Přitom se nám nabízí odpověď celkem logická. Xenofón zkrátka vynechával události, které by mohly být pro Spartu nepříznivé, ale toto, řekněme velmi jednostranné tvrzení není nijak doloženo a je velice nepravděpodobné, že by tak opravdu činil jen z tohoto důvodu. I když se Xenofón o spoustě věcí nezmiňuje, tak ale předpokládá, že čtenář o jejich existenci ví, a přestože se v díle objevují kapitoly oslavující krále Agésiláa, jsou zde i odstavce, které upozorňují na vnitřní slabost lakedaimónského státu nebo na jeho nesprávná politická rozhodnutí. Proto nemůžeme tvrdit, že by Xenofón slepě stranil Spartě a byl vůči ní nekritický, spíše můžeme tvrdit, že jeho orientace byla tzv. „lakedaimónská“ a zajímal se hlavně o události, které měly význam především pro Spartu.⁸⁷

Xenofón stejně jako Hérodotos důvěřuje věštbám i výkladům snů a je přesvědčen o zasahování bohů do lidského konání. Často sám nechápe význam dějů, které zaznamenává. Například pád spartské hegemonie přisuzuje božím hněvu nad tím, že se Spartané zmocnili thébské tvrze Kadmeie a porušili tak svou přísahu, že budou respektovat samosprávu řeckých obcí. Jeho dílo má tak spíše povahu memoárů než povahu historickou, ale i přesto zde najdeme četné konkrétní údaje.⁸⁸

V díle jsou často uváděny tzv. fiktivní řeči, kterými Xenofón oživoval své vyprávění. Prostřednictvím těchto řečí charakterizuje jednotlivé osoby, nebo pronáší své vlastní názory. Je zde také patrná pozornost vůči člověku, což můžeme dát do protikladu k Thúkýdídově neosobní historické metodě.

Jak již bylo uvedeno, od druhé knihy nastává v autorově stylu zlom, kdy se odvrací od racionálních výkladů některých historických událostí a více se zaměřuje na věštby a zásahy nadpřirozených sil. Také se zde setkáváme s mnohými epizodami, které mají s historickým vývojem málo společného. Vyprávění pak má tzv. retardační charakter. Jedná se konkrétně o epizody o aiolské královně Manii, o sporu mezi Agésiláem a Leótychidem nebo o Kinadónově spiknutí. To vše může v čtenáři vyvolat pocit porušení

⁸⁷ HEJNIC JOSEF, 1982, str. 9 – 15.

⁸⁸ OLIVA PAVEL, 2000, str. 113.

vnitřních souvislostí.⁸⁹ Od třetí knihy je zde také patrné stranění Spartě, zvláště již zmiňovanému Agésiláovi.⁹⁰

Xenofón ve své knize ponechává Spartě poměrně velký prostor. Vlastně téměř veškeré události v jeho díle popisované, mají souvislost s lakedaimónským státem.

Nastiňme si nyní, jak nám Spartu autor ve své knize představuje a popisuje.

Již Thúkýdidés uváděl ve svých *Dějínách peloponéské války*, kde popisuje osudné selhání spartských vojáků při oblehání ostrova Sfaktérie, jak ostudné bylo pro Lakedaimónany se vzdát. Tak i Xenofón ve svém díle zmiňuje situaci, kdy velitel spartského vojska Kallikratidás při námořní bitvě proti Athénám praví, že zahyne-li, Spartě se o nic hůř nepovede, ale pokud by utíkal z boje, bylo by to potupné. To jen potvrzuje téměř až mýtický obraz Sparty jakožto státu nebojácného a tvrdého, který Xenofón, jak je vidno z jeho díla, velice rád podporoval.

Jak již bylo zmíněno, autor rád promítal své názory skrze různé fiktivní projevy historických postav. Většinou se zaměřují na morální otázky. Tyto projevy jsou tedy spíše obrazem autorových myšlenek, než nějaké autentičnosti. Například při proslovu Kritia⁹¹ se dozvídáme, jaký byl Xenofóntův pohled na demokracii.

„...Poněvadž jsme však toho názoru, že pro nás i pro vás je demokracie nepřijatelná, a poněvadž dále víme, že demokraté nikdy nebudou nakloněni Lakedaimónanům, kteří nás zachránili, ale že jim naopak vždycky zůstanou věrni aristokraté, proto zavádíme toto uspořádání státu se souhlasem Lakedaimónanů. A zjistíme-li nějaké odpůrce oligarchie, podle svých sil je odstraníme.“⁹²

Tento proslov byl pronesen v souvislosti s třicetičlennou oligarchickou vládou panující v Athénách. Je zde patrné jasné vyzdvižení oligarchie v protikladu k demokracii, kterou Xenofón neuznával. Dále v proslovu je dokonce uvedeno, že nejdokonalejší státní zřízení je právě to lakedaimónské a Athény by si tak z něho měly vzít příklad. Xenofón ale také uvádí i druhou stránku této vlády v Athénách, a to tzv. oligarchický teror, který doprovázel athénské obyvatelstvo, jež se tomuto systému vlády nechtělo přizpůsobit. V díle uvádí situaci, ve které probíhal soud mezi Thérámenésem, představitelem

⁸⁹ HEJNIC JOSEF, 1982, str. 11.

⁹⁰ DOBIÁŠ JOSEF, 1948, str.

⁹¹ Kritiás zaujímal postavení mezi tzv. třiceti tyrany, kteří vládli v Athénách v době 404 – 403 př. n. l. Viz.:

SVOBODA LUDVÍK, 1973, str. 319.

⁹² XENOFÓN, 1982, II, 3 (str. 66).

umírněného oligarchického směru, který se mimo jiné stavěl proti tomu, aby počet athénských občanů byl omezen na tři tisíce a radikálním Kritiém, který sice zpočátku zastával obdobné názory jako Théráménes, ale čím dál více se klonil k názoru, že je potřeba posílat na smrt více lidí než tomu bylo doposud.⁹³ Podle Xenofónova výkladu se mínění rady klonilo na stranu Thérámenovu a proto Kritiás rázně zasáhl. Prohlásil, že Thérámenovo jméno vypouští ze seznamu tří tisíc občanů a odsuzuje ho pro zhanobení oligarchické vlády k smrti.⁹⁴ Teror oligarchů se pak dále ještě stupňoval a mnozí Athéňané hledali útočiště v Megaře a Thébách.⁹⁵ Zde je patrné, že Xenofón i přes svou nepopíratelnou sympatii k spartskému politickému systému, a tím pádem k oligarchii, dokázal kriticky zhodnotit i její záporné stránky, zvláště pokud se tento systém vlády ocitne v rukou radikálů.

Skrze další fiktivní řeč autor čtenářům popisuje, jaké vůbec Lakedaimónané zaujímali v Řecku postavení. Tvrdí, že jelikož žili ve vnitrozemí, tak byli schopni ovládat zemi a mohli by tak spokojeně žít, i kdyby byli odříznuti od moře. Toho si byli Spartané dobře vědomi a hned od dětství se cvičili v pozemní válce. Proto Xenofón tvrdí, že Spartané byli nejlepší bojovníci na zemi, stejně tak jako Athéňané na moři. Jejich bojovnost a udatnost ve svém díle oceňuje a obdivuje snad nejvíce.

Xenofón se ve svém díle často zaměřuje na etiku, rád odhaluje skryté ctnosti v napohled nepatrných projevech a činech. Tím pak autor prokazuje vlastnosti dobrého vůdce. Zvláště u jeho oblíbence Agésiláa se dozvídáme o jeho dobrých skutcích, byť nejsou napohled nijak velkolepé. Například při situaci, kdy Lakedaimónané tábořili na vrcholcích hor, kam ale nosiči potravin zapomněli přinést oheň. Agésiláos se podle slov Xenofónových zasloužil o dobrou pověst případným postřehem, kdy právě upozornil na tento problém a poslal k vojsku nejméně deset mužů, kteří nesli oheň ukrytý v hrncích.⁹⁶ V další části své knihy zmiňuje autor Agésiláovou ušlechtilou povahu, kdy při smrti svého soka Agésipola místo projevů radosti propukl v pláč. Agésiláově postavě věnuje Xenofón v díle značný prostor, z jeho popisů jde velice snadno poznat neskrývané sympatie, které k němu autor pociťoval.

Jak již bylo zmíněno výše Xenofón se zúčastnil tažení Kýra Mladšího do nitra Asie. V díle uvádí, že sympatie Sparty stály jednoznačně právě na straně Kýra, který podporoval v závěrečné fázi peloponéské války její boj proti Athénám. Autor uvádí, že Kýros požádal

⁹³ **Tamtéž**, II, 3 (str. 64).

⁹⁴ **XENOFÓN**, 1982, II, 3 (str. 72).

⁹⁵ **OLIVA PAVEL**, 2000, str. 52.

⁹⁶ **XENOFÓN**, 1982, IV, 5 (str. 141).

Spartány o pomoc a že efoři tuto jeho žádost přijali a nařídili tehdejšímu námořnímu veliteli Samiovi, aby Kýrovy pomáhal, kdyby o něco žádal. A tak se také stalo a Samios ochotně splnil veškeré Kýrovy požadavky. Dále Xenofón popisuje situaci po Kýrově smrti, kdy se stal velitelem perského vojska Tissafernés, který požadoval, aby na základě smlouvy uzavřené v roce 411 př. n. l. byly řecké obce v Malé Asii podřízeny perské svrchovanosti. Maloasijské Řekové, ale požádali Spartány o ochranu a tím došlo k přímému střetnutí mezi perskou říší a Spartou.⁹⁷

Mimo jiné se Xenofón ve svém díle věnuje lakedaimónským náboženským rituálům a obřadům. Popisuje je často v souvislosti s přípravou na boj. Poukazoval tak tím na jejich náboženskou horlivost, například při obětování zvířat bohům, což dokonce provozovali i na válečném poli.

„Když byli od sebe vzdáleni sotva stadion, Lakedaimónané obětovali kozu k počtě Artemidy Agrotéry, jak u nich bývá zvykem, zahájili útok a přesahující část svého křídla začali nepřátelé obkličovat.“⁹⁸

V takovýchto situacích se stávalo, že protivník musel vyčkat, až spartské vojsko dokončí svůj rituální obřad a konečně se dostaví k bitvě. V další části knihy autor zase reflektuje, jak významnou roli hrály přírodní úkazy, které Spartané připisovali bohům. V následující ukázce popisuje situaci, kdy se spartský král Ágesipolis rozhoduje, zdali má zahájit válečné tažení proti Argu.

„...Ágesipolis prohlásil, že kdyby došlo k zemětřesení, když se chystal ke vpádu, musel by se domnívat, že si bůh nepřeje, aby podnikl vpád, poněvadž však k zemětřesení došlo až po vpádu, soudil, že ho bůh povzbuzuje. Následujícího dne proto vykonal oběť k počtě Poseidóna a vedl své vojsko dále do země.“⁹⁹

Z těchto ukázek je vidět, jak moc si na náboženských rituálech Spartané zakládali, například pokud dle vnitřností obětovaného zvířete vyčetli, že jejich situace není příznivá, byli schopni vojenskou akci odložit, či ji dokonce vzdát.¹⁰⁰ A jak je nám již známo,

⁹⁷ XENOFÓN, 1982, III, 1 (str. 85 – 86).

⁹⁸ Tamtéž, IV, 2 (str. 128 – 129).

⁹⁹ Tamtéž, IV, 7 (str. 149).

¹⁰⁰ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 145.

Spartané se vzdávali velice neradi. Což jen potvrzuje fakt, jak velice významné tyto obřady byly.

Jaké vnitřní poměry panovaly ve Spartě, nám autor zase přibližuje skrze Kinadónovo spiknutí,¹⁰¹ ve kterém ukazuje, v jaké křehké sociální situaci se Sparta ocitala. Když toto spiknutí bylo odhaleno, ptali se efoři, jak ho chtěl Kinadón provést. Odpověď byla snadná. Kinadón uváděl, že tzv. nepřátelé lakedaimónského lidu jsou vlastně jen králové, efoři a členové rady, kdežto všichni ostatní jsou spojenci, kteří se rádi k jeho spiknutí přidají. Zjednodušeně lze říci, že jediný nepřítel ve spartském státu byl pán. To vše poukazuje na vnitřní nestabilitu státu. Jaký vztah panoval mezi vládnoucí vrstvou, plnoprávními Spartány a ostatním obyvatelstvem můžeme lehce demonstrovat na tomto úryvku:

„Je jim však jasné to, co společně vědí všichni, a to jak heilóti, tak i heilóti obdarovaní svobodou, právě tak jako nerovnoprávní Spartané a perioikové: kdekoli se mezi nimi začne mluvit o Sparťanech, nikdo nemůže tajit, že by mu jejich maso i zasyrova chutnalo.“¹⁰²

O Sparťanech bylo všeobecně známo, že si nepotrpí na dlouhé řečnické projevy, ale že jsou naopak zastánci krátkých a věcných vět. Pro tento způsob vyjadřování se ujal název „lakonické“. Xenofón v díle uvádí situaci, kdy při bitvě u Kyziku roku 410 př. n. l. dosáhl Alkibiadés nad Sparťany vítězství a do Athén byl přiveden spartský posel, jenž nesl do Sparty zprávu psanou v dórském dialektu typicky stručným „lakónským“ stylem. *„Lodi jsou ztraceny. Mindaros zahynul. Vojáci hladovějí. Nevíme, co dělat.“¹⁰³*

Řecké dějiny jsou dílem, které pocházejí z Xenofónova nitra, z jeho osobních názorů a bohatých životních zkušeností a myšlenek. Můžeme se jen dohadovat, jaký měl Xenofón s tímto dílem přesný záměr, ale jisté je, že nám zanechal velice cenné dílo, z kterého se můžeme dozvědět mnohé informace a hlavně, skrze autora, nahlédnout do myšlení tehdejších starověkých lidí. Xenofón si byl dozajista vědom složitosti svého úkolu, jakým bylo sepsání řeckých dějin, během psaní prošel osobním vývojem, kdy se z athénského jezdce vychovaného ve středisku řecké kultury a filozofie, stal člověk

¹⁰¹ Kinadón patřil mezi zchudlé Sparťany a chtěl s pomocí heilótů provést povstání s cílem odstranit nerovnoprávnost, která se ve Spartě vytvořila. Jeho plán byl však vyrazen a Kinadón byl kolem roku 398 př. n. l. popraven. Viz.: **SVOBODA LUDVÍK**, 1973, str. 295.

¹⁰² **XENOFÓN**, 1982, III, 3 (str. 101).

¹⁰³ **Tamtéž**, I, 1 (str. 24).

obdivující osobnosti a státní zřízení lakedaimónského státu. Ideál spatřoval v dobrém zemědělci, hospodáři a vojáku, který je oddaný služebníkem své obce. Tato vnitřní změna je velice patrná i v samotném díle.

Co se týče zobrazení Sparty, musíme samozřejmě i zde brát předkládané informace s kritickým pohledem. Na rozdíl od výše zmiňovaných děl zde vidíme patrnou náklonnost a sympatie k tomuto státu, ale i přesto dokáže autor objektivně zhodnotit záporné stránky jak politického, tak i sociálního postavení Sparty. Nemůžeme tedy tvrdit, že by byl slepě oddán lakedaimónskému státu a přehlížel veškeré jeho chyby.

I když Řecké dějiny postrádají jednotnou koncepci a zdaleka nedosahují dokonalosti a vyváženosti Thúkýdidova díla, stále jsou pro čtenáře velice hodnotné a reflektují jak vnitřní osobnost autorovu, tak i odlišný pohled na demokracii a oligarchii, než jsme byli u předchozích historiků zvyklí. Jsou dílem jisté opravdovosti a díky Xenofónově vypravěčského umění byly oblíbené téměř po celý starověk. I pro nás jsou cenným historickým pramenem, se kterým můžeme dále pracovat.¹⁰⁴

¹⁰⁴ HEJNIC JOSEF, 1982, str. 15 – 16.

2.4. Aristotelés¹⁰⁵

Vedle klasických antických dějepisců Aristotela řadit nemůžeme, ale i přesto mu zaslouženě patří místo v této části bakalářské práce a to hlavně díky spisu *Politika*, kterým se budeme v práci zabírat.

Aristotelés byl jedním z největších filozofů starověku a svými spisy, které mají neobyčejně široký záběr, nám zanechal cenné informace a základy pro rozvoj dalších věd. Pocházel ze Stageiry, kde se v roce 384 př. n. l. narodil. V sedmnácti letech přišel do Athén, kde vstoupil do Akadémie.¹⁰⁶ Tam působil až do Platónovy smrti. Jeho další cesty vedly od severozápadního pobřeží Malé Asie až po ostrov Lesbos. Jedním z jeho žáků byl také pozdější makedonský vládce Alexandr Veliký, a to v letech 343/2 – 335 př. n. l., kdy Aristotelés působil v Pelle. Po těchto cestách se znovu vrátil do Athén, kde založil vlastní filozofickou školu, která byla později označována jako peripatetická (podle sloupořadí, v němž se při rozhovorech se svými žáky procházel). Jeho filozofie vycházela z Platónovy koncepce, ale brzy se od vlivu svého učitele oprostil a vytvořil svůj vlastní filozofický systém. Byl to systém, ve kterém Aristotelés zkoumá jednotlivé jevy a snaží se od nich dospět k obecným soudům. Jeho velkou předností bylo, že přihlížel k názorům svých předchůdců a podroboval je kritice. Mimo jiné byl také zakladatelem logiky a tvůrcem zoologie, kdy jeho systematické třídění druhů se stalo významným východiskem pro další rozvoj tohoto oboru.¹⁰⁷

Aristotelés sepsal mnoho spisů věnující se logice, přírodním vědám, filosofii a mnohým dalším oborům. Nás v tomto případě bude ale zajímat jediný spis, a to *Politika*, ve kterém pojednává o základech společnosti a státu a o hlavních formách ústav. Při tom se zaměříme zvláště na pasáže věnující se lakedaimónskému zřízení, ústavě a vůbec Spartě obecně.

Dílo *Politika*, které vznikalo v letech 330 – 320 př. n. l.,¹⁰⁸ by se dalo nazvat jako nejúspěšnější řecká diskuse o občanství. Jedná se o spis státovědecký a právnícký. Zároveň je i sociologií státu a jedno z prvních sociologických pojednání vůbec.¹⁰⁹ Aristotelés se

¹⁰⁵ V této kapitole budu čerpat z díla *Politika*, Praha 1998. Pokud budu čerpat z jiného zdroje, uvedu ho v poznámkách pod čarou.

¹⁰⁶ Akadémie byla filozofická škola založená kolem roku 387 př. n. l. Platónem. Obsahem své činnosti navazovala na tradice pythagorovského spolku. Jako hlavní složky vzdělávání filozofů jsou zde aritmetika, geometrie, stereometrie, astronomie a nauka o harmonii. Viz.: **SVOBODA LUDVÍK**, 1973, str. 42.

¹⁰⁷ **OLIVA PAVEL**, 2000, str. 124.

¹⁰⁸ **CARTLEDGE PAUL**, 2012, str. 71.

¹⁰⁹ **KŘÍŽ ANTONÍN**: Úvod ke spisu *Politika*, 1998, str. 35.

v něm snaží najít jedinou platnou definici všech různých variant občanství, které existovaly v řeckém světě. Nakonec si zvolil definici politickou: občan je ten, kdo má právo podílet se na poradní a soudní správě obce. Touto definicí vlastně shrnul právo účastnit se shromáždění, poradního orgánu všech občanů, kteří tak mohli hlasovat o vyhlášení války, uzavírání míru apod.¹¹⁰ Známa je také jeho definice, že člověk je tvor přirozeně určený pro život v obci. Za vůbec nejlepší obec pak Aristotelés pokládá takovou, v níž převažují střední vrstvy, které jsou pro něj zárukou odolnosti proti nepřijatelným krajnostem. Nejvýše pak oceňuje směs demokracie a oligarchie s větším příklonem k demokracii.¹¹¹

Účelem státu bylo podle Aristotela obecné blaho, které vyžadovalo zachování jak vnitřního, tak vnějšího míru. V této souvislosti podrobuje ostré kritice Spartu, která sice měla stejné představy o nejvyšším dobru jako ostatní řecké státy, ale chybně se domnívala, že je tohoto dobra možno dosáhnout jen jedinou ctností, totiž válečnou statečností. Varuje tak před typem občanství, které by bylo vlastně vojenským táborem, před zákony, které by měly za hlavní úkol směřovat jen k válce a kořistění, před pojmem ctnosti a zdatnosti, která by sloužila jen k vojenským výpadům proti sousedům a nakonec i proti vlastnímu státu. Autor tvrdí, že tam, kde vládne takováto podoba ctnosti, mohou lidé žádat spravedlnost pro sebe, ale u ostatních jim na jejich právu nezáleží. Zjednodušeně tak varuje před státem, kterému se sice daří během doby válečné, ale upadá v době míru. V takovémto typu státu jsou pak občané sice zdatní ve válce, ale v době míru žijí jako otroci. V tom všem tedy Aristotelés vidí nebezpečné překročení vojenské výchovy. Ale zároveň si je vědom její důležitosti. Připouští, že do jisté míry je vojenská výchova potřeba, protože každý občan musí být schopný k obraně před násilím, a tudíž musí podstoupit výchovu k brannosti.¹¹²

Který stát tedy byl podle Aristotela nejlepší? Víme jistě, že Sparta mu vzorem nebyla, a ani žádný jiný historický stát. Jejich ústavy byly většinou také nedokonalé. Podle Aristotela ústava představuje určitý řád obyvatel státu, je to její svrchovaná moc, která má za cíl dosáhnout jednotlivého společenství. Důležitým principem ústavy jsou pak zákony, které jsou zároveň i prostředkem, jímž stát sleduje své účely.¹¹³

Nyní se podíváme blíže na ústavu lakedaimónskou, kterou ve svém spise autor popisuje a komentuje. Aristotelés zde zkoumá dvě věci, zaprvé zda jsou tu zákony správné či nesprávné a za druhé vyskytuje-li se tu něco, co by odporovalo rozvrhu a tvaru ústavy.

¹¹⁰ OSBORNE ROBIN, 2010, str. 66.

¹¹¹ OLIVA PAVEL, 2000, str. 126.

¹¹² KŘÍŽ ANTONÍN, 1998, str.

¹¹³ Tamtéž, str. 26 – 27.

Hned v úvodu zmiňuje problém, kterému obyvatelé Sparty museli čelit, a to neustále hrozící vzpoura heilótů, kteří byli v pozoru a čekali na nějakou pohromu, z které by pak mohli těžit pro svůj prospěch. Sparťané se však nepotýkali jen s vnitřní hrozbou, nýbrž také se svými sousedy, s kterými byli v trvalém nepřátelském vztahu. Z toho pramení jejich velké úsilí vynaložené právě na vojenskou výchovu.

Nejvíce Aristotelés kritizuje poměrně velké pravomoci přiřčené spartským ženám. Nad jejich volností a právem se svobodně rozhodovat se, mírně řečeno, velmi podivuje a pozastavuje.¹¹⁴ Tento, pro autora nesprávný model, působí pak problémy nejen v ústavě, nýbrž přispívá také k ziskuchtivosti. Ve Spartě byla koupě nebo prodej vlastní půdy nezákonná, ale možnost půdu darovat nebo odkázat mohl každý občan podle svého vlastního uvážení. A právě také ženám náležela část půdy, jednak proto, že byly povětšinou dědičkami, a také pro zvyk dávat velké věno. Aristotelés ovšem míní, že lepší by bylo nařízení, podle kterého by se nedávalo věno žádné, anebo jen velice malé.¹¹⁵

Další zákon, který autor považuje za nepřilíš šťastný, je zákon o plození dětí. Jelikož se Sparta potýkala s nedostatkem obyvatel, snažil se zákonodárce přinutit občany k tomu, aby plodili co nejvíce dětí. Motivací jim mohl být i zákon, který zaručoval, že otec tří synů má být zproštěn vojenské služby a ten, kdo má syny čtyři, má být osvobozen od všeho. Aristotelés v tom ale vidí problém růstu velkého počtu chudých lidí, na které nezbyde žádná půda.

Co se týče eforátu, tak i ten je podle autora zřízen špatně. Problém vidí především v tom, že se k němu mohou dostat lidé ze všech společenských vrstev.

„Tento úřad totiž rozhoduje u nich o nejdůležitějších záležitostech, jeho členové se pak vybírají ze všeho lidu, takže se k tomu úřadu dostanou často lidé velmi chudobní, kteří pro svou chudobu byli prodejní.“¹¹⁶

A jelikož moc eforů byla dosti silná, uchýlovali se i sami králové k lichocením, aby si tak naklonili jejich přízeň. Kvůli tomu se Aristotelés k postavě spartských králů staví velice přezíravě. Nazývá je obyčejnými dědičnými vojevůdci, kteří na své půdě neměli

¹¹⁴ O problematice spartských žen se věnuji v druhé části bakalářské práci, v kapitole Sociální a politické postavení žen.

¹¹⁵ ARISTOTELÉS, 1998, II, 25 (1270 a).

¹¹⁶ Tamtéž, II, 5 (1270 b).

žádnou moc, a právě proto se museli tak klonit před efoři.¹¹⁷ Dále tvrdí, že ani jejich morální hodnoty nedosahovaly patřičných výšin.

„... ale jistě by bylo lépe, kdyby každý z králů byl volen ne tak, jak se v dnešní době děje, nýbrž aby o volbě rozhodoval jeho vlastní život. Jest však zjevno, že ani sám zákonodárce nevěří, že by je dovedl učiniti dokonalými muži. Aspoň jim nedůvěřuje jako mužům ne dosti dobrým a šlechetným; proto se s nimi na cesty vysílali jako průvodci jejich osobní nepřátelé a za blaho obce se pokládalo, když králové nebyli jednotni.“¹¹⁸

Ale ani samotní efoři se nevyhnuli autorově kritice. Nelíbí se mu jejich příliš volný životní styl, kdy se snaží tajně obcházet zákony a oddávat se tak tělesným požitkům. Otázkou ovšem zůstává, do jaké míry můžeme toto tvrzení brát za relevantní a do jaké míry je ovlivněné zřejmou autorovou zaujatostí. Na druhou stranu ale připouští, že úřad eforů udržuje ústavu pohromadě, neboť obyvatelé se chovají klidně, jelikož mohou mít účast na nejvyšší moci. Aristotelés tedy musí uznat, že tento způsob vlády veřejnosti propívá.

Vůbec nejvíce se autorovi nelíbí míra úplatnosti, která se podle jeho slov ve Spartě vyskytovala. A tak nejen efoři byli úplatní, ale také úřad gerontů. Problém vidí zejména ve způsobu volby do těchto úřadů, který nazývá dětinským.¹¹⁹

I když byla Sparta stát oligarchický, Aristotelés reflektoval snahu Lakedaimónanů o jistou podobu demokracie, a to v rámci jejich stolování. Ale opět uvádí, že bylo zřízeno zcela špatně. Sice se snaží být demokratické, ale ve výsledku tomu tak není. Příčina tkví v uhrazování příspěvků, které nepocházely z veřejných prostředků, jak by podle autora mělo být, ale ze soukromých financí každého občana, který měl zájem se stolování zúčastnit. Tudíž se nemohli zúčastnit ti občané, kteří neměli příspěvky z čeho financovat. Což podle Aristotelových slov odporuje demokratickému zřízení.

V souvislosti s financemi se dále Aristotelés zmiňuje o špatném placení daní, které ve Spartě panovalo. Jelikož půda náležela většinou samotným Sparťanům, kteří neprojevovali zájem navzájem dohlížet na správné splácení daní, vznikla tak ze Sparty chudá obec s bohatými soukromíky. To vše uvádí Aristotelés jako hlavní nedostatky lakedaimónské ústavy.

¹¹⁷ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 71.

¹¹⁸ ARISTOTELÉS, 1998, II, 20 (1271 a).

¹¹⁹ Tamtéž, II, 10 (1271 a).

Jak již bylo výše uvedeno, Aristotelés nejvýše oceňuje směs demokracie s oligarchií, přičemž se více kloní k demokracii. Samotnou oligarchii považuje za vládu bohaté skupiny.¹²⁰ Tvrdí, že je „odručou“ aristokracie a hledí na prospěchy zámožných. Kdežto demokracie hledí na prospěchy chudých. Tudíž největší rozdíl mezi demokracií a oligarchií autor vidí v moci, jež je na jedné straně v rukou zámožných a na druhé straně v rukou chudých. Přičemž při své definici občana uvádí, že je nejvhodnější právě pro občany demokratického zřízení. Tím naráží na fakt, že pro oligarchickou Spartu a občany v ní žijící jeho definice neplatí.¹²¹ Ale proč vidí právě ve směsi oligarchie a demokracie tu nejvhodnější cestu? Vysvětluje to na příkladu Sparty, která se pro některé může jevit jako demokratická a pro některé jako oligarchická. Jako jeden z rysů demokratické činnosti ve Spartě uvádí Aristotelés výchovu dětí, kdy jsou děti ze zámožných rodin vychovávány se stejnými podmínkami jako děti z rodin chudých. A tento způsob výchovy a jednání setrvává až do jejich dospělosti. Podle Aristotela není ve Spartě rozdílu mezi mužem bohatým a chudým. Naproti tomu oligarchický rys vidí autor v obsazování občanů do úřadů, kdy se obsazují pouze volbou a ne losem a že rozhodování o smrti a vyhnanství je v rukou pár osob, kteří mají právo o těchto zásadních otázkách sami rozhodovat. A právě v tomto dvojím nazírání na jejich ústavu vidí Aristotelés nepopiratelnou výhodu, kdy si každý člověk může vyložit jednotlivé zákony podle vlastního uvážení.

Vedle politických a etických myšlenek obsahuje spis také myšlenky hospodářské, kdy jsou v díle uváděny pojmy jako bohatství, výroba, peníze či směna. V tomto ohledu je spis velice pokrokový. Aristotelovi se ovšem vytýká, že na úkor stálé snahy vyobrazit veškeré podrobnosti zapadá hlavní myšlenka díla. Kromě toho spis trpí neurovnaností textu, což zapříčinilo spor o pořadí jednotlivých knih. Ale i přesto zůstává velmi důležitým a praktickým dílem dodnes.

O Spartě se ve svém díle Aristotelés zmiňuje spíše v kritickém tónu, což jako autorovi, který prožil značnou část života v Athénách, založil zde vlastní filozofickou školu a netajil se svými demokratickými názory, nemůžeme vytýkat. I přesto se ale snaží o kritiku věcnou, ve které uvádí, jak by se jisté věci a zákony ve Spartě mohly upravit či změnit. Dokonce i o některých spartských způsobech musí uznat, že státu prospívají. Proto je toto dílo, nejen pro historiky, velice cenným pramenem ohledně lakedaimónské ústavy a zákonech.

¹²⁰ **Tamtéž**, III, 15 (1279 b).

¹²¹ **OSBORNE ROBIN**, 2010, str. 75.

Aristotelův spis nemá význam pouze historický jako nejlepší dílo ve starověku o státních věcech, nýbrž pro velmi bohatý materiál a autorovo důkladné pozorování může být v lecčems ukazatelem i v dnešní době. Zanechává nám tak pozoruhodný vhled do tehdejších státních ustanovení, které se v některých ohledech nikterak zvláště neliší od těch současných.¹²²

¹²² KŘÍŽ ANTONÍN, 1998, str. 35.

2.5. Pausaniás¹²³

V době, kdy Pausaniás píše své dílo *Cesta po Řecku*, nebylo již Řecko tím, čím bývalo za časů výše zmiňovaných autorů. Jedná se o léta 2. stol. n. l., kdy vládl Markus Aurelius a Řecko, kdysi hospodářské a kulturní centrum středomořské oblasti, dávno ztratilo své mocenské postavení, a tak mohlo těžit jen z jediného, ze své slavné minulosti. V této době byla Sparta vyhledávána jako obec tradiční výchovy slavného zákonodárce Lykúrga.¹²⁴

Obyvatelé Sparty své město doslova přetvořili v památník řecko-perských válek z doby před šesti staletími a právě v této době Spartu navštívil i cestovatel Pausaniás, kterého můžeme zařadit do kontextu kulturního hnutí označovaného jako „druhá sofistika“.¹²⁵

Řecko již tehdy navštěvovali turisté, kteří obdivovali umělecké památky slavné řecké minulosti a kupovali kopie klasických výtvorů. Tento zájem o poznání klasické řecké kultury hojně podporovali i někteří římscí císaři. Například Nero dal slavnostně vyhlásit „svobodu“ pro řecké obce v achajské provincii. Jednalo se sice jen o formální akt, který ale obyvatelům Achaie přinášel i hmotné výhody. Byli zbaveni dávek, které do té doby museli odvádět do Říma. Vedle císaře Nerona se o poznání antické kultury klasického Řecka velmi zasadil i císař Hadrianus. Za jeho vlády vznikla v Athénách celá nová čtvrť, město bylo vyzdobeno chrámy a užitkovými stavbami. Hadriánovým úmyslem nebylo jen obnovení kulturních tradic Řecka, ale také posílení řecké vzdělanosti ve východních římských provinciích a upevnění jednoty říše proti expanzi Parthů. Je zde velice patrné, že helénizace východu byla pro Římany stejně tak důležitá jako romanizace západu.

Když se zaměříme na osobní život samotného autora, zjistíme, že nám zanechal jen pramálo informací. Víme o něm vlastně jen to, co se dozvídáme z jeho díla. Pausaniás však svým čtenářům nabízí informace o jeho vlastních činnostech velice zřídka. Dokonce kvůli velké absenci osobních informací existovaly i jisté spekulace o tom, že jeho práce byla

¹²³ V této kapitole budu čerpat z díla *Cesta po Řecku I*, Praha 1973. Pokud budu čerpat z jiného zdroje, uvedu ho v poznámkách pod čarou.

¹²⁴ OLIVA PAVEL: Předmluva k dílu *Cesta po Řecku*, 1973.

¹²⁵ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 224.

pouhá kompilace dřívějších literárních děl.¹²⁶ Toto tvrzení se však po několika desetiletích vědeckých argumentů odložilo.¹²⁷

Pausaniás s největší pravděpodobností pocházel z Malé Asie, konkrétně z Lýdie¹²⁸. Orientoval se v geografii Řecka, což potvrzuje jeho znalost vazeb mezi různými místy a regiony a dobrý přehled o uspořádání řecké krajiny, jež dokazuje právě při psaní svého cestopisného díla *Cesta po Řecku*,¹²⁹ které napsal zřejmě v období let 160 až 180 let n. l.¹³⁰

Na samotnou práci můžeme nahlížet ze dvou hledisek. Nejprve jako na dílo popisující řeckou krajinu s velkým zaměřením na památky, což ocení především současná archeologie, a za druhé jako na „úložiště“ mýtů, legend, milostných příběhů a pozoruhodných přírodních jevů s řadou historických faktů.¹³¹ Přičemž geografie Řecka určuje uspořádání jeho díla a historické příběhy jsou často díky popisům památek přerušeny a znovu obnoveny v jiných částech knihy.

Pausaniás si zvolil pro svůj popis historie navštívených regionů metodu založenou na genealogii. Rodokmen králů byl pro spisovatele nejčastějším prostředkem pro definování lokální historie. Například při popisu dvou spartských královských rodin nám autor poskytuje nejkomplexnější genealogický zdroj v jeho celém díle.¹³² Než se ale hlouběji zaměříme na Pausaniovo uchopení spartské historie, musíme se pozastavit u způsobu získávání poznatků a informací potřebných k psaní jeho díla.

Je důležité si uvědomit, že Pausaniás zřejmě pocházel z určité společenské vrstvy, která musela být dost bohatá na to, aby se mohl vydat na dlouhou dobu mimo svůj domov a trávit tak čas na dalekých cestách. Zřejmě si mohl dovolit používat vozidla a je velice pravděpodobné, že v jednom takovém i cestoval. Starověký cestovatel jeho typu potřeboval značné množství zavazadel, potravin, eventuálních darů pro hostitele a v našem případě také psací potřeby a možná i některé knihy. Taková cesta vyžadovala tudíž i určitý počet otroků, který by se o všechna tato zavazadla mohl postarat. Z toho vyplývá, že

¹²⁶ **PRETZLER MARIA:** *Turning travel into text: Pausanias at work*. The Classical Association, Cambridge University Press 2004, Greece & Rome, Second Series, Vol. 51, No. 2 (Oct., 2004), pp. 199-216, str. 199. (<http://www.jstor.org/stable/3567811>) (8. 6. 2014)

¹²⁷ Touto problematikou se zabýval německý historik Christian Habicht ve své práci *Pausanias' Guide to Ancient Greece*. Viz.: **PRETZLER MARIA**, 2004

¹²⁸ **SVOBODA LUDVÍK**, 1973, str. 457.

¹²⁹ **PRETZLER MARIA**, 2004, str. 203.

¹³⁰ **DILLER AUBREY:** *The Authors Named Pausanias*. The Johns Hopkins University Press, Transactions and Proceedings of the American Philological Association, Vol. 86 (1955), pp. 268-279, str. 268. (<http://www.jstor.org/stable/283623>) (8. 6. 2014)

¹³¹ **EBELING LOUIS HERMAN:** *Pausanias as an Historian*. Classical Association of the Atlantic States, The Classical Weekly, Vol. 7, No. 18 (Mar. 7, 1914), pp. 138-141, str. 138. (<http://www.jstor.org/stable/4386880>) (8. 6. 2014)

¹³² **PRETZLER MARIA**, 2004, str. 211-212.

Pausaniás necestoval sám, ale s určitým počtem potřebných lidí, kteří ho při jeho cestách doprovázeli.

Starověké cestování bylo založeno hlavně na komunikaci a vyžadovalo neustálé konzultace a dohady s místními lidmi. Vedle vlastního pozorování musel autor využívat pro své dílo znalosti místních obyvatel a opírat se tak o příběhy předávané z generace na generaci. Jelikož autor cestoval několik let a mnoho míst navštívil více než jednou, pravděpodobně měl již za tu dobu vytvořenou určitou síť svých známých v jednotlivých regionech.¹³³ Návštěvník typu Pausania, bohatý, vzdělaný a znalý jak v umění, tak v historii, byl jistě doprovázen řadou významných místních obyvatel, s nimiž se mohl zapojit do filozofických úvah inspirovaných lokálními památkami a historií. To vše pak mohl použít pro psaní své práce. Ale úspěch autorova cestování nezávisel pouze na vědomostech a dobré paměti obyvatel a lidí, s kterými se měl možnost setkat, důležitou roli zde hrála také náhoda. Sám autor v jistých částech díla zaznamenává, že do určitého kraje přijel v nevhodný čas anebo právě naopak. Například do Olympie dorazil zrovna v průběhu výkopových prací a stal se tak svědkem objevení starých zbraní a koňské postroje. Věcí náhody ale mohlo být i špatné počasí, nedostatečná pohostinnost nebo opravdu všestranná a příjemná návštěva, což mohlo Pausania také ovlivnit v jeho názoru na určité místo.¹³⁴

Další linie autorova zkoumání byla založena na studiu místních památek. Pausaniás zaznamenává četné nápisy z pomníků, budov a památníků, což je pro studium antické historie velice přínosné. Díky těmto záznamům máme například zachovanou spolehlivou informaci o vítězstvích spartské ženy Kynisky¹³⁵, která v roce 396 přihlásila na olympiádu svůj závodní vůz se čtyřspřežením a vyhrála. Tento svůj úspěch zapsala na podstavec pomníku, který zaujal Pausaniovu pozornost a nápis zaznamenal.¹³⁶ Tento druh výzkumu vyžaduje dostatečnou odbornost a zručnost v luštění místních nápisů umístěných často na opotřebovaných kamenech a perfektní znalost řeckých nářečí. Což dokazuje autorovu nepopíratelnou vzdělanost. Tyto nápisy pro Pausania znamenají především doplňující informace, které kombinuje s ústní tradicí, popřípadě mu umožňují rekonstruovat dávno zapomenuté historické události. Sám si dobře uvědomoval jejich význam jakožto primárních zdrojů.¹³⁷

¹³³ MARIA PRETZLER, 2004, str. 202.

¹³⁴ Tamtéž, str. 205 – 206.

¹³⁵ Podrobněji se Kyniskou zabývám v kapitole Sociální a politické postavení žen.

¹³⁶ PAUL CARTLEDGE, 2012, str. 180 - 181

¹³⁷ MARIA PRETZLER, 2004, str. 209.

Když Pausaniás dokončil své cestování po Řecku, čekal ho úkol nejdůležitější, musel se vypořádat se značným množstvím nasbíraného materiálu a utvořit z nich pro čtenáře srozumitelné a ucelené dílo. Autor tak musel svou práci uchopit do určitého rámce, do kterého by mohl zasadit připravené materiály.¹³⁸ Rozhodl se pro dvojí kombinaci, a to pro již výše zmiňovaný popis Řecka na základě geografie s vloženými historickými odbočkami a příběhy. Vzniklo tak rozsáhlé dílo, které nám mimo jiné reflektuje starověký pohled na geografii a způsob tehdejšího cestování.

Po nastínění způsobu autorova získávání informací se nyní mohou zaměřit na jeho uchopení spartské historie. Krajinu lakónskou popisuje v knize třetí prvního dílu, a proto se nyní budu zabírat výhradně jí.

Pausaniás začíná svůj příběh prvním spartským králem Lelegem, po kterém si ostatní panovníci říkali Lelegové a pokračuje až po smrt Kleomena III, který zemřel roku 222 př. n. l.¹³⁹ Jeho vyprávění, jak již bylo řečeno výše, je výhradně založeno na struktuře seznamu králů dvou spartských královských rodin a od nich odvíjejících se příběhů. Sám autor si ale uvědomuje četnost a složitost různých rodinných vazeb a z toho logicky vyplývající nepřehlednost při čtení díla. Proto již v první kapitole zabývající se právě vznikem dvou spartských královských rodin na tuto problematiku upozorňuje.

„...nechtěl bych jejich potomky uvádět v jedné řadě, generace si totiž neodpovídají, například bratranec s bratrancem, děti bratranců, vzájemný výčet by opravdu nebylo možno uvést v soulad. Budu se tedy každou rodinou zabývat zvlášť a vystříhám se pomíchání.“¹⁴⁰

Z jeho stylu psaní je patrné, že napodobuje dřívějšího historika Hérodota.¹⁴¹ Zvláště u informací pocházejících ze starší doby, konkrétně z 6. stol. př. n. l., je zřejmá autorova inspirace čerpající z Hérodotových poznatků. Pausaniás ho nereprodukuje jako zdroj doslovně, ale spíše přepracovává jeho příběh do vlastních slov.¹⁴² Ve druhé kapitole věnující se Lykúrgovi autor přímo na historika odkazuje a to při zmínce poručnictví krále Labóta.

¹³⁸ **Tamtéž**, str. 210 – 211.

¹³⁹ **SVOBODA LUDVÍK**, 1973, str. 297.

¹⁴⁰ **PAUSANIÁS**, 1973, III, 1 (str. 211).

¹⁴¹ **BAHNÍK VÁCLAV**, 1974, str. 456.

¹⁴² **A. R. MEADOWS**: *Pausanias and the historiography of Classical Sparta*. Cambridge University Press on behalf of The Classical Association, The Classical Quarterly, New Series, Vol. 45, No. 1 (1995), pp. 92-113, str. 94. (<http://www.jstor.org/stable/639720>) (8. 6. 2014)

„Hérodotos se v historii Kroisově zmiňuje, že poručníkem dítěte byl zákonodárce Lykúrgos, říká mu však Leóbótés nikoli Labótás.“¹⁴³

Jelikož Hérodotos používal při psaní svého díla iónštinu, použil jiný tvar jména poručíka, než na který byl Pausaniás zvyklý.

Autorovy je jasné, že nemůže popsat vše, co se týká historie a památek Sparty dopodrobna a proto vybírá pouze ty události a informace, které jsou pro čtenáře poutavé a zajímavé a vynechává ty, které jsou podle něho fádny.

„Ještě dříve, než počnu líčit spartské pamětihodnosti, objasním na tomto místě zásadu, kterou jsem přijal při popisu Attiky: nepopisuji totiž vše po pořádku, avšak vybírám a vykládám toliko pozoruhodnosti. Od počátku jsem totiž chtěl odloučit od událostí opravdu zajímavých to, co nestojí za vyprávění, anebo to, co každý u nich vykládá. Není pak důvodu, proč bych se od tohoto předsevzetí odchýlil.“¹⁴⁴

Na této ukázce můžeme vidět rozdíl mezi Pausaniem a Hérododem, který se na rozdíl od Pausania snaží podat svým čtenářům informace do nejmenších podrobností. A obsáhnout tak veškeré své vědění.

V samotném díle jsou často formulace, při kterých autor spekuluje, zdali se určitá věc stala opravdu tak, jak ji zaslechl a v případě pochybností uvádí svůj vlastní pohled na danou problematiku. Popřípadě upozorňuje na příběhy, které jsou vlivem ústní tradice zveličované a uvádí je na pravou míru. V tomto nazírání na popisované a převyprávěné příběhy si je podoben dřívějšímu historiku Thúkýdidovi.

Ale ani Pausaniás se nevyvaroval heroizaci a pod vlivem doby, ve které psal, kdy se vzpomínalo na neporazitelnou spartskou armádu, a lidé si připomínali udatné činy nejednoho vojevůdce, se autor přidává k zástupu opěvujících a vyzdvihává Leonída a jeho hrdinský výkon v bitvě u Thermopyl.

„Mnoho bojů se strhlo mezi Řeky a cizinci, ale na prstech by bylo možno spočítat, kdy statečnost jediného muže se rozzářila do takové slávy jako hrdinství Achilleovo před

¹⁴³ PAUSANIÁS, 1973, III, 2 (str. 212).

¹⁴⁴ PAUSANIÁS, 1973, III, 11 (str. 234).

*Íliem a Miltiádovo na Marathónu. Podle mého názoru převýšil však čin Leónidův skutky současné i ty dávno minulé.*¹⁴⁵

Jak je vidno autor Spartě nemůže upřít její legendární vojenskou sílu a schopnost vychovat téměř neporazitelnou armádu, ale co jim upřít může, je podle něho jejich neúcta k básnictví. „Zdá se mi, že Sparťané nejméně ze všech lidí obdivují básnictví a chvále plynoucí z něho.“¹⁴⁶ Upozorňuje na fakt, že pouze Kynisce složil kdosi epigram a kromě básníka Simonida, který vytvořil verš oslavující krále Pausania, nikdo další neuchoval ve svých verších památku na spartské krále. Ale na nedostatek památek architektonických si Pausaniás stěžovat nemůže. V době, kdy ve Spartě pobýval, jich zde bylo více než mnoho. Je jasné, že je autor ve svém popisu nemohl vynechat. Například jednu kapitolu věnuje pouze popisu památek kolem spartských závodišť, kde opět zmiňuje Leónida a jeho pomník, u něhož se každoročně konají projevy a pořádají zápasy, při nichž smí závodit pouze Sparťané. U tohoto pomníku stojí také sloup se jmény těch, kdož se v Thermopylách zúčastnili boje s Peršany. Dále zde zmiňuje řadu pomníků věnovaných bohům, které Sparťané uctívali. Autor své dílo při popisech města a významných památek stylizuje do role cestopisných příruček a čtenáře do role návštěvníka, který při návštěvě Sparty může Pausaniovu práci směle použít jako pomocníka při svých výpravách.

Velice detailně nám Pausanius popsal Apollónův trůn. Tento trůn měl pro Sparťany velký význam, dokazuje to fakt, že si ho v 6. století př. n. l. objednali u řeckého umělce Bathykla z Magnésie nad Maiandrem v Malé Asii. Tato objednávka potvrzuje relativní otevřenost Sparty a její styky s vnějším světem.¹⁴⁷ Autor tomuto slavnému trůnu a jeho popisu věnuje celou jednu kapitolu. O Apollónovi se Pausaniás také zmiňuje v souvislosti s tzv. Místem tance neboli Chorem, což je místo nacházející se na spartském náměstí, kde mládež tančila na počest Apollónovu. Autor ve svém díle míní, že není v Lakedaimónu velkolepější slavnosti nad tuto. Další pro Sparťany velice významnou událostí, kterou Pausaniás ve svém díle popisuje, bylo nalezení Orestových pozůstatků. Tyto kosti, které byly slavnostně vyzdviženy a odvezeny zpět do Sparty se staly základem nového hrdinského kultu. Dalo by se říci, že znovunabytí a převezení kostí Oresta z Tegey byla na mýtu založená propagandistická akce, která měla za cíl převést celý Peloponés pod spartský diplomaticko-vojenský a politický vliv. Orestés byl totiž synovcem spartského

¹⁴⁵ **Tamtéž**, III, 4 (str. 219).

¹⁴⁶ **Tamtéž**, III, 8 (str. 227).

¹⁴⁷ **PAUL CARTLEDGE**, 2012, str. 61.

krále Meneláa a jeho kosti měly být důkazem, že Sparťané mají na Tegeu dědičný nárok.¹⁴⁸

V Pausaniově díle je důvod k nalezení kostí vysvětlen věštbou. Stejně jako v díle Hérodota, který se o nalezení Oresteových kostí také zmiňuje. Můžeme tedy usoudit, že se Pausaniás u svého předchůdce inspiroval a celý příběh ponechal tak, jak ho Hérodotos popisuje ve svém díle. I na dalších místech v jeho díle je znatelná inspirace dávnými mýty a často historické fakta propojuje s bájemi a pověstmi. Například u zrodu dvou spartských královských rodin uvádí, že vznikly proto, že tak ustanovila Pýthie. Proto se na jeho dílo jako na pramen musí čtenář dívat s kritickým nadhledem a nejlépe ho porovnávat s další literaturou.

Pausaniově dílo poskytuje čtenáři ucelený přehled o řecké historii od nejstaršího mytologického období přes klasickou dobu Řecka až do doby císaře Hadriána, Antonia Pia a Marka Aurelia. Snaží se psát nezaujatým stylem a popisovat vše tak, jak na svých cestách viděl a slyšel. Při popisu událostí, u kterých si sám není jistý jejich průběhem, čtenáře upozorňuje na fakt, že píše jen to, co zaslechl a co se traduje, ale že pravda může být jinde. Autor často používá formulace typu „prý“, „domnívám se“, „podle mého se daná věc stala tak a tak“, „od jednoho muže z Byzance jsem zaslechl to a to“, z toho je patrné, že v díle jsou často pouhé domněnky a spekulace, se kterými čtenář musí pracovat s jistou opatrností. Dílo se nám nesnaží podat přesný popis dějin Sparty, ale snaží se o zachycení veškerých poznatků, které o Spartě byly dosud známy a které se v autorově době ústně předávaly. Musíme si také uvědomit, že dílo má čtenáři sloužit spíše jako pomoc při cestách po Řecku, než jako výklad antických dějin. A s tímto záměrem nejspíše operoval i samotný Pausaniás.

¹⁴⁸ Tamtéž, str. 63.

3. Sparta jako mýtus

3.1. Lykúrgova Sparta

Jednou z důležitých stránek spartské historie, již nemůžeme opominout a která je leckdy mnohem výraznější a zajímavější než samotná historie Sparty, je tzv. spartský mýtus. Dlouhé období, kdy Sparta byla velkolepou mocností, pochopitelně budilo pozornost okolí. Tato pozornost byla jak pozitivní, tak negativní a byla jednou z mnoha příčin pro zakořenění již zmiňovaného spartského historického mýtu.¹⁴⁹

S tímto spartským mýtem je neodmyslitelně spjata postava Lykúrga. Sice o jeho působení a existenci neexistují žádné přesvědčivé důkazy, ale i přesto se do historie Sparty zapsal velice výrazně.

Co si vůbec představit pod pojmem Lykúrgova Sparta? Můžeme říci, že je to podoba Sparty, vytvořená kdysi dávno před 6. stoletím legislativními zásahy údajného zákonodárce Lykúrga.¹⁵⁰ Ale také si pod tímto pojmem můžeme představit zrod nového, téměř neporazitelného a heroického města, který bude po dlouhou dobu jedním z nejmocnějších útvarů v antickém světě. Jak bylo již řečeno výše, je postava Lykúrga zahalena mnohými pověstmi, smyšlenými příběhy a historkami, takže vyznat se v takové změti informací bylo nejen pro tehdejší historiky velkým oříškem. Tento problém si uvědomuje i Plútarchos, který sepsal ve svém díle *Životopisy slavných Řeků a Římanů*¹⁵¹ Lykúrgův životopis. Zmiňuje se zde o mnoha protikladných svědectvích o tomto muži, což ho nakonec přivádí do takových rozpaků, že usuzuje, že Lykúrgů snad muselo být několik.¹⁵²

Kdo tedy byl onen slavný Lykúrgos a odkud pochází historický mýtus zahalující jeho postavu? Jak byl vnímán samotnými Spartány a jak ho popisovali ve svých pracích tehdejší historikové? Na tyto otázky se pokusíme nahlédnout a kriticky si je zodpovědět. A přestože není v našich silách zodpovědět si otázku, zdali opravdu existoval a vytvořil fungující spartskou legislativu, můžeme si z pramenů, které nám jsou k dispozici, vytvořit jeho obraz, jenž silně působil na vnímání spartských občanů, na jejich hrdost a vůbec na celou Spartu obecně. Jeho odkaz byl bezesporu pro obyvatele Sparty velice důležitý.

¹⁴⁹ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 14.

¹⁵⁰ Tamtéž, 2012, str. 58.

¹⁵¹ PLÚTARCHOS: *Životopisy slavných Řeků a Římanů I*. Odeon, Praha 1967.

¹⁵² Tamtéž, kap. II, 1.

Lykúrgos byl údajný spartský zákonodárce, který dle antických tradic založil většinu spartských zřízení zaměřených především na posílení vojenských zdatností spartských vojáků.¹⁵³ V dobách hluboké krize dokázal přesvědčit lid, že je potřeba zavést povinný výchovný cyklus *agogé*, který obsahoval systém výchovy a výcviku, jenž měl za úkol vycvičit bojovníky s nepřekonatelnou disciplínou, odvahou a vojenskou dovedností. Tím vlastně ovlivnil i psychiku spartských občanů, kteří začali fanaticky věřit své válečné ideologii.¹⁵⁴ Také se mu přičítá, že zavedl reformu dosavadního spartského politického systému. Tudíž by mohl stát u zrodu nejranějšího systému řecké samosprávy. Tato povaha reformy byla vlastně změnou všech dosavadních obvyklých zvyklostí.¹⁵⁵ Loajálnost jednotlivce se začala vztahovat spíše ke skupině a státu, než k rodině a přátelům, tím vlastně zavedl novou koncepci toho, co znamenalo být občanem.¹⁵⁶

Někteří Spartané chápali postavu Lykúrga jako polidštěného boha Apollóna. Sami si ale nebyli jisti, jak vůbec tohoto muže vnímat a jaký status ve společnosti mohl zaujímat. Dokládá to i Hérodotovo svědectví, když se ve svém díle zmiňuje o příchodu Lykúrga do chrámu k věštkyni Phýthii, která sama neví, zda ho má nazývat člověkem či bohem.¹⁵⁷

Ani na samotném Lykúrgově původu se starověké prameny nemohou shodnout. Střídavě ho řadí k rodu Ágiovců a Eurypóntovců. Více než existuje také o dataci jeho života. Například Hérodotos Lykúrgovo působení klade před společné kralování Leóna a Ágasikela, tedy asi do první poloviny 6. století.¹⁵⁸ Ale Aristotelés jeho osobu spojuje s pořádáním prvních olympijských her, což ho posunuje zpátky, nejméně do roku 776 př. n. l. Při tom spartský lyrický básník Tyrtaios se o Lykúrgovi nezmiňuje vůbec, což je přinejmenším pozoruhodné. Zvláště když byl zřejmě dobře obeznámen s lakedaimónskou ústavou a s tzv. Velkou rétrou,¹⁵⁹ kterou měl údajně sepsat Lykúrgos.¹⁶⁰

Ve 3. stol. př. n. l. se na „lykúrgovský“ režim snažil navázat spartský král a reformátor Kleomenés III., který například hodlal znovu obnovit výchovný cyklus *agogé*.

¹⁵³ KOL. AUTORŮ, 1973, str. 355.

¹⁵⁴ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 20.

¹⁵⁵ HAMMOND N.G.L.: *The Lycurgean Reform at Sparta*, The Journal of Hellenic Studies, 1950, Published by: The Society for the Promotion of Hellenic Studies Stable, str. 54. (URL: <http://www.jstor.org/stable/629291>) (18. 6. 2014)

¹⁵⁶ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 19 – 20.

¹⁵⁷ HÉRODOTOS, 1972, I, 65.

¹⁵⁸ Tamtéž, I, 65.

¹⁵⁹ Velká rétro představuje pravděpodobně nejstarší a nejvíce kontroverzní dokument v řecké ústavní historii. Jeho výklad vždy záleží na subjektivních pokusech o rekonstrukci časně Spartské historie. Plútarchos její autorství připisuje Lykúrgovi. Viz.: *Brill's New Pauly*. Antiquity volumes edited by: **Hubert Cancik, Helmuth Schneider**. Brill Online, 2014. (18. 6. 2014)

¹⁶⁰ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 49.

Mimo jiné provedl změny ekonomické a politické. Jeho reformy ale neměly dlouhého trvání. V roce 222 př. n. l. Kleomenés utrpěl těžkou porážku u Sellasie od makedonského krále Antigona III. Jeho reformy pak byly zrušeny a vše bylo opět vráceno do původního stavu.¹⁶¹

Nyní se více zaměříme na vnímání a podobu Lykúrga v primárních pramenech. Hérodotos se ve svém díle *Dějiny* zmiňuje o Lykúrgovi jen krátce. Popisuje ho jako velmi váženého muže, který se zasloužil o reformu lakedaimónského zřízení. Při tom uvádí dvě verze o původu jeho zákonů. Jako jednu z verzí uvádí, že ho k zákonům přivedla Pýthie, kterou navštívil v její věštitelně v Delfách. Jako druhou verzi, které prý věří samotní Lakedaimónané, uvádí, že se nechal Lykúrgos inspirovat zákony z Kréty. Dále se zmiňuje o poručnictví k jeho synovci Leobótovi, který se stal spartským králem.¹⁶² Leobóta uvádí jako dvanáctého krále vládnoucího před Leónidem I. Hérodotos tudíž odvozoval čas Lykúrgových reforem ve vztahu k seznamu králů. Stejně jako Hérodotos se o síle Sparty v průběhu druhé poloviny 6. stol. př. n. l., tedy době, kdy zřejmě Lykúrgos zavedl nové reformy, zmiňuje i Thúkýdídés. A také zmiňuje, opět stejně jako Hérodotos, problémové období před zavedením těchto reforem.¹⁶³ Oba historici si tedy byli vědomi změny, která při zavedení nového zákonodárného systému ve Spartě nastala. Zavedení Lykúrgových reforem by se tedy dalo chápat jako jistý zlom v dějinách Sparty.

Obdivně a téměř až oslavně hleděl na Lykúrga Xenofón ve svém spise *Lakedaimónské zřízení*.¹⁶⁴ Tento obdiv není ničím překvapujícím - jak již víme, Xenofón spatřoval v lakedaimónském zřízení záruku štěstí jak pro občany, tak pro stát samotný. Toto štěstí bylo zakořeněno v dobrých zákonech a jejich dokonalém dodržování. A právě takové zákony autor bezpochyby připisuje Lykúrgovi.¹⁶⁵ Lykúrga popisuje jako moudrého muže, který místo toho, aby napodobil jiné státy, ustanovil pravý opak toho, co platilo ve většině z nich. Tímto krokem se tak dle Xenofóna zasloužil o silný a prosperující stát.¹⁶⁶

O jeho zákonech se autor vyjadřuje jen v pozitivním smyslu. Zaměřují se především na systém a upravení výchovy. Lykúrgos například zavedl pro děvčata, stejně jako pro chlapce, tělocvik a závody v běhu. Toto počínání je ve spise odůvodněno potřebou silných rodičů, kteří jsou schopni zplodit silné potomky. A proto není dobré, aby ženy

¹⁶¹ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 211.

¹⁶² HÉRODOTOS, 1972, I, 65.

¹⁶³ HAMMOND N.G.L., 1950, str. 53 - 54.

¹⁶⁴ XENOFÓN: *Lakedaimónské zřízení*, Praha 1982, (součástí knihy Xenofón: *Řecké dějiny*).

¹⁶⁵ FROLÍKOVÁ ALENA: Předmluva k dílu *Lakedaimónské zřízení*, 1982, str. 287.

¹⁶⁶ XENOFÓN, 1982, 1 (str. 289).

vedly sedavý způsob života, jak tomu bylo zvykem v ostatních státech, což prý podle Lykúrga není prospěšné pro jejich správnou životosprávu. Kvůli tomu pak nejsou tyto ženy schopny přivést na svět dostatečně silné bojovníky.¹⁶⁷ Dále Xenofón zmiňuje Lykúrgův horlivý zájem o výchovu mladých mužů, kteří jsou zárukou pro blahu státu, a proto se jim musí věnovat nejvíce pozornosti.¹⁶⁸

Xenofón ve svém spise o Lykúrgově existenci vůbec nepochybuje. Jeho postavu, stejně jako celou lakedaimónskou ústavu, si značně zidealizoval a promítl do ní veškeré údajné zásluhy a pozitiva spartského státu. Z Lykúrga se tak v očích Xenofóntových stává neomylný hrdina a téměř až zázračný zákonodárce.

Aristotelés ve svém spise *Politika* zasazuje Lykúrgovy reformy do doby, kdy se vracel z Kréty, kde údajně pro své kmenové příbuzenství strávil dost času, a jak již bylo řečeno u Hérodota, nechal se zde inspirovat státním zřízením. Zmiňuje také, že Lykúrgos byl poručníkem jistého krále Charilla.¹⁶⁹ Aristotelés dále ve svém díle uvádí, že nejlepší zákonodárci jsou ti, kteří pocházejí ze středních vrstev. Mezi tyto zákonodárce řadí i Lykúrga, který jelikož nebyl králem, musel tedy z této vrstvy pocházet. Lykúrgovu osobu pak spojuje se Solónem, a to díky tomu, že oba dva zavedli jak zákony, tak ústavní zřízení.¹⁷⁰

Stejně verze o původu zákonů, jak uvádí ve svém díle Hérodotos, uvádí i Pausaniás v knize *Cesta po Řecku*, kde dokonce na Hérodota odkazuje, a to v souvislosti s údajným Lykúrgovým poručníkem Labotem.

Výjimku ovšem tvoří Plútarchos, který se s takovými kusými informacemi nespokojil a ve svém spise *Životopisy slavných Řeků a Římanů* se pokusil o zpracování celého Lykúrgova života. V paralelních životopisech ho srovnává se slavným římským králem a zákonodárcem Numou Pompiliem,¹⁷¹ čímž vyzdvihl Lykúrgův význam.¹⁷² Ale jak sám přiznal v úvodu práce, psát o jeho životě nebylo vůbec lehké. Co jedny prameny tvrdily, druhé popíraly. A přestože v jeho práci nakonec srozumitelný přehled Lykúrgova života chybí, můžeme zde nalézt zajímavé podrobnosti o Spartě jako takové.

Plútarchos, stejně jako Aristotelés, se ve svém díle zmiňuje o Lykúrgově poručnictví nad pozdějším spartským králem Chárillem. Údajně to byl Lykúrgův synovec.

¹⁶⁷ **Tamtéž**, 1 (str. 289).

¹⁶⁸ **Tamtéž**, 4 (str. 293).

¹⁶⁹ **ARISTOTELÉS**, 1998, II, 25 (1271b).

¹⁷⁰ **Tamtéž**, II, 30 (1273b).

¹⁷¹ Numa Pompilius měl být původem Sabin a tvůrce nejstarších kultovních institucí v Římě. Viz.: **SVOBODA LUDVÍK**, 1973, str. 541.

¹⁷² **CARTLEDGE PAUL**, 2012, str. 47.

Sám Lykúrgos prý kraloval osm měsíců.¹⁷³ Plútarchos je nejspíše jediným antickým pisatelem, který se domnívá, že byl Lykúrgos králem. Z toho můžeme vyvodit, že si nejspíše tuto informaci zcela vymyslel. Že si autor rád vymýšlí, můžeme zpozorovat i ve spoustě dalších zpráv, které se v jeho díle objevují. Jako například při popisu Lykúrgova pobytu na Krétě a v Malé Asii, kde právě získával důležité informace o právních a společenských reformách a kde Plútarchos uvádí podrobnosti, o kterých se dá opravdu říci jen to, že byly dobře vymyšleny. Například tvrdí, že měl Lykúrgos možnost se v Asii seznámit s homérskými básněmi, které posléze nechal sepsat a uvést v širokou známost.¹⁷⁴ Kde ovšem přišel k takovéto informaci, je záhadou.

Coby krále Plútarchos Lykúrga velice chválí a uvádí, že byl ve společnosti velmi vážený a občané Sparty mu byli velice oddáni pro jeho skvělé vlastnosti.

„Avšak Lakedaimónané pohřešovali nepřítomného Lykúrga a často pro něj posílali, neboť králové mají jméno a důstojnost, ale jinak nic, čím by se lišili od lidu, kdežto Lykúrgos má povahu vladařskou a schopnost občany si získat a vést.“¹⁷⁵

Z této ukázky je patrné, že nejen Xenofón, ale i Plútarchos se rád uchýloval k obrazu Lykúrga jako neomylného vladaře, kterého věrně následují zástupy lidu. Toto přehnané uctívání a oslavování Lykúrgovy postavy se stalo jedním z pilířů spartského mýtu a je vcelku logické, že Spartané, podobně jako jiní Řekové, připisovali veškeré zásluhy jeho postavě. Lykúrgos byl pro Spartu velice významný. Spartští občané, kteří si rádi zakládali na své slavné minulosti, potřebovali někoho, kdo by stál u zrodu jejich slavného a silného státu a koho by mohli za jeho zásluhy uctívat. Lykúrgos v této roli více než vyhovoval. Do jeho postavy, o které nebylo nic jisté, mohli tak promítnout veškeré vlastnosti a zásluhy, jaký by měl každý správný spartský občan mít. Dalo by se říci, že si z něho vytvořili vzor pro další nastupující generace. Paul Cartledge ve své monografii o Spartě používá v souvislosti s Lykúrgem slova Winstona Churchilla, pronesená na účet sovětského Ruska, že je to hádanka zabalená do tajemství uvnitř záhady. Myslím si, že tato definice je pro vystižení Lykúrgovy postavy velice výmluvná.

¹⁷³ PLÚTARCHOS, 1967, kap. II, 3.

¹⁷⁴ Tamtéž, kap. II, 4.

¹⁷⁵ Tamtéž, kap. II, 5.

A i když je Lykúrgos v našich očích mýtickou postavou, jeho zákony, působení a odkaz měly ohromný vliv na pozdější dění ve spartské historii. Můžeme říci, že byl příčinou toho, že Sparťané v roce 480 př. n. l. byli ochotni položit v bitvě u Thermopyl za své město život.¹⁷⁶

¹⁷⁶ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 19 – 20.

3.2. Thermopylský kult

Heroický odpor spartských bojovníků u Thermopyl se pokládá za jeden z největších a dodnes nejdůležitějších prvků ve spartském mýtu. I když veškeré úsilí prvotřídních spartských bojovníků nakonec skončilo porážkou, tak po stránce morální to bylo úžasné vítězství.¹⁷⁷

V této kapitole se budeme zabývat thermopylskými událostmi, a to s větším zaměřením na postavu Leónida, jenž byl a dodnes je jejich nejslavnějším představitelem, a také příčinou onoho heroického vyzdvihování bitvy u Thermopyl.

Thermopylai (v klasické řečtině) znamená v překladu Horká brána. Jedná se o úzký průsmyk nacházející se ve středním Řecku. Byl to přirozený průchod pro útočící armádu, která táhla po souši od severu k jihu. A právě zde pravděpodobně v srpnu roku 480 př. n. l. se skupina bojovníků pod vedením Sparty a Athén hrdinně postavila na odpor obrovské perské armádě.

Sparta nezvládla vypravit všechny své dospělé válečníky, a tak poslala jen malou skupinku tří set mužů, jímž velel spartský král Leónidás I. Ale nejen Sparta neposlala plný počet bojovníků, nýbrž ani ostatní spojenci. Například Peloponésanů bylo místo dvaceti až pětadvaceti tisíc pouhé čtyři tisíce. Otázkou zůstává, jakou měla tato „nepřipravenost“ příčinu? Mohly za tím stát náboženské důvody, jak tenkrát všichni udávali. Například Sparťané se odvolávali na svou povinnost účastnit se nejdůležitějšího svátku Karneia, pořádaném na Apollónovu počest. Ostatní Peloponésané pak uváděli nevyhnutelnou povinnost pořádat olympijské hry na počest Diovu. Již dobře víme, jakou silnou úlohu hrálo v antickém Řecku náboženství, ale důvod proč bylo vysláno tak málo bojovníků, mohl být i daleko prostší, a to panický strach z Peršanů, kteří disponovali ohromnou armádou.¹⁷⁸ Hérodotos dokonce tvrdí, že se perského tažení zúčastnilo neuvěřitelných dva milióny šest set čtyřicet jedna tisíc šest set deset vojáků. A toto číslo ještě jednou zdvojnásobuje, neboť uvádí, že služebnictva doprovázejícího armádu bylo ještě jednou tolik.¹⁷⁹ Tím pádem musel podle slov Hérodotových Xerxés dopravit do Řecku kolem pěti miliónu mužů. Sám se pak podivuje nad tím, jak takovéto množství lidí mohlo být zásobováno. Je zcela očividné, že tento počet vojáků byl několikanásobně zveličen. Už jen z dalšího Hérodotova údaje, kde uvádí, že perské vojsko včetně jízdy přešlo přes

¹⁷⁷ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 21.

¹⁷⁸ Tamtéž, str. 95 – 96.

¹⁷⁹ HÉRODOTOS, 1972, VII, 185 – 186.

helléspontské mosty za sedm dní a sedm nocí,¹⁸⁰ vyplývá, že tato výprava zdaleka nemohla dosahovat takového počtu lidí, které v díle uvádí.¹⁸¹ Tento fakt jen dokládá, jak ohromný respekt a strach Peršané v obyvatelích řeckých měst vzbuzovali. Tento strach měl za následek také to, že se spousta měst odmítla stavět Peršanům na odpor a již dopředu souhlasila s tím, že se vzdají.¹⁸² Heroický výkon spartských bojovníků, pak ve světle těchto událostí, které bitvě předcházely, je o to zásadnější a výraznější.

Hérodotos a jeho dílo *Dějiny* představují hlavní zdroj informací ohledně řecko-perských válek a tudíž i samotné bitvy u Thermopyl. Z jeho údajů se tak dozvídáme o přípravách, průběhu a konci této bitvy. Opominout nemůže ani nejslavnější postavu thermopylských událostí, a to spartského krále Leónida, který se velkou měrou zasloužil o pozdější heroický a mýtický kult vytvořený právě kolem této slavné bitvy.

Je zřejmé, že již v dílech antických dějepisců byl Leónidás uctíván a popisován jako hrdina. Hérodotos se o jeho osobě zmiňuje takto:

*„Řekové měli vůdce z každého města. Nejvíce obdivovaným však byl vůdce celého vojska Lakedaimónského Leónidás.“*¹⁸³

Cestovatel Pausániás jeho význam ještě zvyšuje a zveličuje, když ve svém díle *Cesta po Řecku* píše, že Leónidovo hrdinství převyšuje skutky současné i dávno minulé.¹⁸⁴

V dobách, kdy Leónidás žil, ještě legendou zdaleka nebyl, ale ihned po jeho smrti, kdy se po celém Řecku šířila zpráva o urputném boji u Thermopyl, začalo být jeho vůdcovství vyzdvihováno a lidé si připomínali jeho hrdinské činy.¹⁸⁵ Jeho pověst nebyla zanedbávána po celá staletí a dodnes se Leónidás a vůbec celá bitva u Thermopyl se připomíná několika hollywoodskými filmy¹⁸⁶ a nejen těmi. Odkaz Leónidovy hrdinské smrti si například připomínali i spisovatelé. Z českých zemí zanechali památku na Leónida dva básníci, a to Josef Svatopluk Machar a Petr Bezruč. První jmenovaný tak učinil v rozsáhlém cyklu *Svědómím věků*, kde popisuje obdiv k antice ve dvou úvodních sbírkách,

¹⁸⁰ **Tamtéž**, VII, 56.

¹⁸¹ **OLIVA PAVEL**, 2000, str. 15.

¹⁸² **CARTLEDGE PAUL**, 2012, str. 96.

¹⁸³ **HÉRODOTOS**, 1972, VII, 204.

¹⁸⁴ **PAUSÁNIÁS**, 1973, III, 4 (str. 219).

¹⁸⁵ **CARTLEDGE PAUL**, 2012, str. 220.

¹⁸⁶ Jako příklad můžeme uvést americký film z roku 2006 s názvem *300: Bitva u Thermopyl*. Viz.: <http://www.csfd.cz/film/221337-300-bitva-u-thermopyl/> (15. 6. 2014)

V zářích helénské slunce a Jed z Judey.¹⁸⁷ Přičemž v první z nich se nachází báseň s názvem *Posel*, ve které posel přináší Spartánům zprávu o bitvě u Thermopyl a o hrdinské smrti krále Leónida. Petr Bezruč pak ve svých *Slezských písních* dokonce jednu z básní pojmenovává *Leonidas*.¹⁸⁸ V úvodu této básni autor popisuje marný boj proti přesile.

„V soutěskách Thermopyl vstříc hledě záhubě jisté,
-barbarů v půlkruhu postoupil tém,-
zezadu zaskočen zrádcem,
stál Leonidas.“¹⁸⁹

Ale nejen básníci a spisovatelé se zasloužili o šíření Leónidova kultu, nýbrž také umělci a výtvarníci. Domnělou Leónidovu podobu tak zhotovil Napoleonův dvorní malíř Jacques Louis David,¹⁹⁰ a to na počátku 19. století. Do obrazu promítl své vlastní vize a představy a stvořil tak své mistrovské dílo. Uprostřed obrazu je vypočten Leónidás, jak sedí na kameni, obklopen svými třemi stovkami hrdinů a hledí vstříc nevyhnutelné a brzké smrti.¹⁹¹ Napoleon, který zřejmě netušil, jak významná bitva u Thermopyl byla, se prý při pohledu na obraz dotazoval, proč se autor vůbec namáhal malovat poražené. Veřejnost ovšem jeho názor nesdílela a podívat se na obraz do Louvru se tak vypravilo mnoho lidí.¹⁹²

Nyní se blíže podíváme na Leónidův životní osud. Leónidás se narodil někdy kolem roku 540 př. n. l. a již způsob jeho početí a narození je velice zvláštní. Porodila ho totiž první žena jeho otce, ale teprve poté, co jeho otec zplodil potomka Kleoména se svou druhou ženou.¹⁹³ Hérodotos se nad tímto počínáním pozastavuje a uvádí, že takovéto jednání nebylo Spartě vůbec podobné.¹⁹⁴ Leónidás pak měl ještě další dva bratry, a to Dóriea a Kleombrota. Sám se pak oženil se spartskou královskou princeznou Gorgó. V roce 490 nebo 489 př. n. l. jeho nevlastní bratr Kleomenés I. spáchal sebevraždu. Jestli to byla opravdu sebevražda či mu k tomuto zoufalému činu někdo „dopomohl“ se nedozvíme, ale patrné a vcelku logické je, že Leónidás byl první, na koho padlo podezření

¹⁸⁷ LEHÁR JAN a kol.: *Česká literatura od počátku k dnešku*, Lidové noviny, Praha 2006, str. 406.

¹⁸⁸ *Tamtéž*, str. 458.

¹⁸⁹ BEZRUC PETER: *Slezské písně*,

¹⁹⁰ Viz.: obrazová příloha (obr. 01)

¹⁹¹ GRAFTON ANTHONY a kol.: *The Classical Tradition*, President and Fellows of Harvard College, United States of America 2010, str. 899.

¹⁹² CARTLEDGE PAUL, 2010, str. 228.

¹⁹³ *Tamtéž*, 2010, str. 221.

¹⁹⁴ HÉRODOTOS, 1972, V, 40.

v této údajné královraždě. Neexistovaly ovšem žádné pádné důkazy, a tak mohl být Leónidas později jmenován vůdcem válečné výpravy k Thermopylám.

Stejně jako ostatní vybraní válečníci i Leónidas měl svého potomka. S Gorgó zplodil syna Pleistarcha. Tudíž splňoval podmínku, aby všichni vojáci, kteří se mají zúčastnit bitvy u Thermopyl, měli žijící syny. Ale to nebyl ten pravý důvod k tomu, aby zrovna on vedl tuto výpravu. Volba také mohla padnout na jeho spolukrále Leótychida. Proč se tak nestalo, se můžeme nyní jen dohadovat, ale patrně šlo o jeho velitelské schopnosti, které podle všeho byly opravdu velké. Dokazuje to i údajný zápas posledních Spartánů o jeho mrtvé tělo, kdy se zuřivě bránili proti perské přesile a snažili se jeho tělo zmocnit. Nakonec se jim to ale nezdařilo a nemohli tak zabránit tomu, aby si Peršané s Leónidovým tělem dělali, co chtěli.¹⁹⁵ Hérodotos pak ve svém díle uvádí historku, která tuto pověst potvrzuje. Příběh se týká situace, kdy po úspěšné bitvě u Platají navrhl jeden Řek spartskému veliteli Pausaniovi, aby s mrtvolou perského velitele Mardonie naložili stejně, jako Peršané jednali s tou Leónidovou.

*„Když Leónidas padl u Thermopyl, dali mu Mardonios a Xerxés useknout hlavu a narazit ji na kůl. Oplatíš-li mu stejnou měrou, získáš pochvalu nejprve ode všech Spartánů a potom i od ostatních Řeků. Dáš-li Mardonie narazit na kůl, pomstíš svého strýce Leonida.“*¹⁹⁶

Pausaniás však odvětil, že by toto počínání zdaleka nebylo dle řeckých zvyklostí. Ať už to s tělem Leónida dopadlo tak či onak, jeho ostatky byly přece jen nakonec dovezeny do Sparty, kde byly o čtyřicet let později pohřbeny.¹⁹⁷ Pozůstatky svatyně založené na jeho počest jsou dokonce vidět dodnes, nacházejí se nedaleko od starobylé spartské akropole. Na úpatí této akropole stojí nyní moderní socha Leónida.¹⁹⁸ Ani údajné místo jeho smrti v Thermopylách nebylo opominuto a již krátce po roce 480 př. n. l. bylo označeno sochou kamenného lva.

Jelikož tělo Leónida nebylo do Sparty dovezeno, musela být pro účely pohřbu zhotovena jeho napodobenina a poté mohly následovat velkolepé pohřební slavnosti a obřady na jeho počest. Dokonce bylo prý ženám dovoleno naříkat, a tak se obřad konal za velkého povyku. Tento náhradní pohřeb se konal až v roce 440 př. n. l., což byla doba, kdy

¹⁹⁵ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 221 – 222.

¹⁹⁶ HÉRODOTOS, 1972, IX, 78.

¹⁹⁷ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 223

¹⁹⁸ GRAFTON ANTHONY, 2010, str. 898.

se uvnitř státu svářely dvě názorové skupiny, o to, jak se chovat vůči Athénám během míru, který byl uzavřen roku 445 př. n. l., zda umírněně anebo útočně. A tak je možné, že právě tyto obřady měly mimo jiné za úkol usmířit znepřátelené skupiny a znovu si připomenout dny spartské slávy.¹⁹⁹

Se všemi spartskými králi se zřejmě po jejich smrti zacházelo jako s hrdiny. Pověstí bylo zbožštěni, uctívání a oslavování skoro jako polobozi. V Leónidově případě se ovšem toto oslavování dostalo do nepřekonatelných výšin. V helénistickém období mu dokonce Spartané vybudovali trvalý památník, tzv. Leónidaion a na jeho počest se pak konala každoroční slavnost Leónidaia. Ve 2. stol. n. l., v období tzv. „druhé sofistiky“, Leónida uctívali tehdejší rétoři a sofisti a vnímali ho jako hrdinu řecké minulosti. Na jeho počest se také tvořily oslavné písně. Někdy však tato chvála byla tak přehnaná, že si právem zasloužila satirické zesměšnění například od řeckého básníka Lúkiána.²⁰⁰

Ale nejen za časů antiky byl Leónidás a bitva u Thermopyl vyzdvihována a připomínána. Na konci 18. a na začátku 19. století byl Leónidův kult tak ohromující a proslulý, že můžeme směle hovořit o „věku Leónidově“. Dokonce se tvrdí, že jeho odkaz byl jedním z mnoha příčin rodícího se nacionalismu ve Francii, Anglii a v také v jeho rodném Řecku.²⁰¹ Ve 20. století byla pak sláva bitvy u Thermopyl zneužita nacistickým Německem. Například když v roce 1942 německé vojsko čelilo nevyhnutelné porážce u Stalingradu, byla zoufalým vojákům připomenuta právě postava Leónida a urputný boj jeho tří set vojáků u Thermopyl. Dokonce byl pozměněn slavný epitaf napsaný básníkem Simónidém, a to na podobu znějící takto: „*Kommst Du nach Deutschland, so berichte, du habest uns in Stalingrad kämpfen sehen, wie das Gesetz der Ehre und Kriegführung es für Deutschland befohlen hat.*“²⁰² I pro Hitlera samotného se Leónidás stal inspirací. Jak tvrdí Martin Bormann, řekl svým členům v jeho posledním bunkru roku 1945, „*Man denke an Leonidas und seine dreihundert Spartaner.*“²⁰³

I když můžeme neustále debatovat, proč právě Leónidás a jeho spartské vojsko zahynulo v tomto hrdinném aktu sebeobětování u Thermopyl, tak není žádný spor o tom,

¹⁹⁹ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 223.

²⁰⁰ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 224.

²⁰¹ GRAFTON ANTHONY, 2010, str. 899.

²⁰² REBENICH STEFAN: *From Thermopylae to Stalingrad: The Myth of Leonidas in German Historiography*. In: A. Powell, St. Hodkinson, Sparta. Beyond the Mirage, London 2002, str. 331.

²⁰³ BORMANN M., HITLER A.: *Hitlers politisches Testament. Die Bormann-Diktate vom Februar und April 1945*. A. Knaus, Hamburg 1981, kap. 2, 6. Februar 1945.

že tento slavný skutek se stal velmi brzy součástí řecké, konkrétně spartské národní hrdosti a pýchy. A i když se jednalo o porážku, v podstatě se na bitvu u Thermopyl nazíralo jako na vítězství. Můžeme směle říci, že se bitva u Thermopyl zasloužila o konečnou a trvalou podobu spartského mýtu a legendy.²⁰⁴

²⁰⁴ CARTLEDGE PAUL, 2012, str.

3.3. Sociální a politické postavení žen

Sparta byla v mnoha ohledech ojedinělá. Svým přístupem, jak k výchově mládeže, tak i k státnímu uspořádání obecně budila v ostatních městech velkou pozornost. O tuto pozornost se také zasloužila svým nezvyklým postavením dívek a žen ve spartské společnosti. Tato jejich role byla vysoce kontroverzní záležitostí v dějinách Řecka. A právě na jejich postavení, roli a působení se v této kapitole zaměříme. Blíže se pak budeme věnovat dvěma výrazným spartským ženám, a to Gorgó a Kynisce.

Jaké zvláštní postavení spartské ženy zaujímaly, můžeme vypožorovat při jejich srovnání s ženami athénskými. Athénská dívka například neprošla žádným formálním vzděláním, s výjimkou učení se domácím pracím, což patřilo k základním vlastnostem athénské ženy. Od puberty pak musely být drženy doma, kde čekaly na sňatek s mužem, který se pak povětšinou snažil svou ženu chránit před zraky okolí. Takovýto model byl pro tehdejší řecký svět zcela vyhovující a normální. Spartské ženy však stály v zásadním kontrastu k tomuto modelu. Nejenže byly velice aktivní, mocné a významné, ale dokonce měly právo vlastnit majetek i půdu. A přestože neměly právo hlasovací, snažily se zasahovat do politického dění skrze své muže. Dokonce existuje i spis *Výroky spartských žen*, napsaný Plútarchem, který by v případě Athéňanek vůbec nemohl vzniknout.²⁰⁵

Spartská děvčata, jak uvádí ve spisu *Lakedaimónské zřízení* Xenofón, procházela podobnou výchovou jako chlapci. Mohla se zúčastnit závodů v běhu a dokonce zápasit.²⁰⁶ Věnovala se také gymnastice, kterou údajně provozovala úplně nahá, a to před očima široké veřejnosti. Není tedy divu, že návštěvníci z okolních řeckých měst byli více než zaskočení při pohledu na takovou podívanou. V dalším svém spisu *Řecké dějiny* pak Xenofón uvádí, jaké bylo jejich chování při spartské prohře v bitvě u Leukter v Boiótii.

„... Oznamili jména padlých jednotlivým rodinám, ale ženám nařídili, aby hlasitě nenaríkaly, nýbrž aby tu pohromu snášely v tichosti.“²⁰⁷

Spartské ženy zkrátka místo obvyklého nařikání a pláče, chodily na veřejnosti s veselou a jasnou tváří.

²⁰⁵ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 24 – 25.

²⁰⁶ XENOFÓN, 1982, 1 (str. 289).

²⁰⁷ Tamtéž, VI, 4 (str. 224).

Od Athéňanek se také lišily tím, že byly zcela zproštěny od domácích prací, které za ně vykonávali heilóti. Mohly se tak soustředit jen na úlohu mateřství, jež braly velmi vážně.²⁰⁸

Spartské ženy, jakožto pokračovatelky Heleny Trojské, která pocházela ze Sparty, byly údajně považovány za jedny z nejkrásnějších dívek v Řecku. To ale vedlo k nepřátelským řečem o jejich sexuální nezdrženlivosti.²⁰⁹ Je velmi pravděpodobné, že právě v sexuální otázce, byla Spartankám ponechána značná volnost. Pramení to zřejmě z časté nepřítomnosti jejich manželů, kteří byli buď ve válce či na vojenském cvičení, a tak ženy navazovaly citové vztahy s jinými ženami či muži.

I přes výše zmiňované výhody, jimž se spartské ženy těšily, nelze tvrdit, že by Sparta byla pro ně rájem. Dostát důraz na fyzickou zdatnost, který byl na ženy kladen, bylo dozajista pro mnohé často velmi namáhavé, ne-li skoro nemožné. A tak se i zde mohl projevovat tzv. eugenický výběr.²¹⁰

Nejvíce snad ze všech starověkých pisatelů se nad postavením spartských žen podivuje Aristotelés. Ve svém díle *Politika* uvádí, jak škodlivé toto postavení bylo nejen pro blaho státu, ale také pro samotnou ústavu.²¹¹ Ženy ve Spartě podle jeho slov žily zcela volně a nezávazně a dokonce tvrdí, že o mnoha věcech samy rozhodovaly a skrze své muže se snažily vládnout.

*„A jaký pak jest rozdíl v tom, vládnou-li ženy, anebo jsou-li ti, kteří vládnou, ovládáni ženami? Je to jedno a totéž.“*²¹²

V tomto autorově odsouzení můžeme spatřit i nechtěný kompliment věnovaný této pozoruhodné skupině žen, která byla schopna mluvit jak do politického, tak sociálního systému ve Spartě.²¹³ Ale proč se Aristoteles k tomuto postavení spartských žen stavěl tak odmítavě? Nejspíše jeho názory pocházejí v celku z jednoduchého pohledu, a to takového, že ženy jsou zkrátka ve srovnání s muži podřadné bytosti. A tento názor dokázal odůvodnit i vědecky. Domníval se, že ženské tělo a mysl jsou přirozeně horší než mužské. Ženské pohlaví bylo zkrátka na druhém místě jak fyzicky, tak intelektuálně. A tuto teorii vztahoval

²⁰⁸ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 25.

²⁰⁹ GRAFTON ANTHONY, 2010, str. 899.

²¹⁰ CARTLEDGE PAUL, 2010, str. 25.

²¹¹ ARISTOTELÉS, 1998, II, 15 (1269b).

²¹² Tamtéž, II, 30 (1269b).

²¹³ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 26.

na všechny ženy obecně. Jak je tedy možné, že Spartanky dokázaly v lecčems překonat své muže? Už jen tento fakt by Aristotelés mohl považovat za dostačující důkaz toho, že jeho tvrzení je zcela mylné. Ale on se ještě více urputně snažil dokázat svou pravdu a vynaložil spoustu času na nějaké rozumné vysvětlení. A tak nakonec přišel s tvrzením, že největším hříchem spartských žen byla typicky ženská neschopnost podvolit se jakékoliv disciplíně a naučit se sebeovládání.²¹⁴ K tomuto tvrzení dospěl na základě jejich odmítnutí podřídít se lykúrgovskému systému, podobně, jak tomu učinili spartští muži.

„...pokus Lykúrgův, aby také ženy podrobil zákonům, ztroskotal prý o jejich odpor, a tak prý opět od svého úmyslu upustil.“²¹⁵

Aristotelés se zjevně nehodlal smířit s faktem, že by někde mohl existovat stát, kde by ženy mohly mít skoro stejná práva jako muži, a tak hledal všemožná tvrzení, kterými by mohl tento fakt vyvrátit. Dalším důvodem tohoto zarputilého postoje mohl být i strach z takové otevřené moci žen. Tento strach včetně Aristotela mohli pocítovat i ostatní podobně smýšlející muži. Důkaz takového strachu je například promítnut do pověsti o mytické rase Amazonek, které ale na rozdíl od spartských žen žily daleko od mužské sféry. A tak je velice pravděpodobné, že různé výpovědi o spartských ženách, které napsali právě muži posedlí tímto děsem, mohou být zcela překroucená. Koneckonců to, co psali, stejně znali povětšinou jen z doslechu.²¹⁶

Asi vůbec nejvýraznější ženou pocházející ze Sparty, opomineme-li Helenu Trojskou, byla Gorgó, dcera Kleomena I. a žena slavného vojevůdce Leónida I.²¹⁷ Jejího vlivu si povšiml dějepisec Hérodotos, který se o ní nejednou ve svém díle zmiňuje, a to vždy v pozitivním slova smyslu. První zmínkou je příběh, kdy malá Gorgó, teprve osmiletá, varuje svého otce před úplatkem nabízeným od Aristogora z Milétu, který po králi požadoval, aby podpořil povstání íónských Řeků proti perskému králi Dáreiovi I. Na jeho nabízených padesát talentů,²¹⁸ Gorgó odvětl: „*Tatínku, ten cizinec tě podplatí, jestli odtud neodejdeš.*“²¹⁹ Gorgó tak zřejmě nevědomky sehrála roli tzv. šedé eminence, kdy již v tak útlém věku výrazně zasáhla do politického dění.

²¹⁴ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 139.

²¹⁵ ARISTOTELÉS, 1998, II, 40 (1269b).

²¹⁶ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 141.

²¹⁷ HÉRODOTOS, 1972, VII, 239.

²¹⁸ Talent byl největší řecká váhová i peněžní jednotka. Zhruba odpovídá hmotnosti 27 kilo. Viz.: SVOBODA LUDVÍK, 1973, str. 602.

²¹⁹ HÉRODOTOS, 1972, V, 51.

Podruhé se o Gorgó zmiňuje již v době, kdy byla provdána za Leónida. Když do Sparty dorazila skrytá zpráva na dřevěné destičce zalité voskem o tom, že se Xerxés chystá k výpravě proti Řecku, byla to právě Gorgó, kdo přišel na to, že se z destičky musí vosk seškrábat, aby se zašifrovaná zpráva mohla přečíst.²²⁰ Hérodotos zřejmě chtěl zdůraznit, že Gorgó byla bystřejší a chytřejší než ostatní, a to i ve srovnání s muži, kteří na tuto záhadu s destičkou nemohli přijít.

Fakt, že se vůbec Gorgó dostala do Hérodotova spisu, a to ještě pod svým jménem, muselo být pro jeho následovníka Thukýdida velice šokující. Thukýdídés se totiž zásadně o ženách nezmiňuje, a to ani kolektivně, natož pak jednotlivě. Na rozdíl od Hérodota, který naopak věnuje ženám ve svém díle značný prostor a na různých příkladech ukazuje, jak moc byly Spartanky odlišné.²²¹

Jak již bylo řečeno Gorgó byla ženou Leónida, který padl v bitvě u Thermopyl. To, že zrovna Leónidás byl jejím mužem, mělo své opodstatnění. Gorgó byla jediným dítětem Kleoména I., tudíž jeho dědičkou. Leónidás sám byl jako první nástupce na trůn v linii Ágiovců. Jelikož tu nefiguroval žádný žijící syn, následnictví se vracelo k nejbližšímu mužskému příbuznému zemřelého krále a Leónidás byl Kleomenův nejstarší žijící nevlastní bratr. Manželství mezi blízkými příbuznými, nebylo ve Spartě, ani v jiných částech Řecka, nijak vzácné. Právě naopak se tyto svazky konaly celkem často, a to konkrétně z důvodu rodinného jmění, které se tak dále dědilo v mužské linii.²²²

Druhou spartskou ženou, o které jsou dochované zprávy, byla Kyniska. Nejspíše byla dcerou krále Archidáma II. a tedy sestrou Agésiláovou.²²³ O Kynisce se zmiňuje cestovatel Pausaniás ve svém díle *Cesta po Řecku*. Uvádí, že to byla první žena, která vlastnila koně a získala vítězný věnec na olympijských hrách. Zmiňuje se i o kapliče věnované na její počest.²²⁴ To, že byla po smrti Kynisky vybudována ve Spartě svatyně, je velice neobvyklé. Pravdou je, že všichni spartští králové byli po smrti uctíváni, ale Kyniska se stala jedinou ženou, které byla tato mimořádná pocta také udělena.²²⁵

Jak tedy vůbec došlo k tomu, že mohla žena vyhrát v olympijských hrách, které byly primárně určené mužům? Olympijské hry se konaly jednou za čtyři roky a staly se největší událostí pro urozené rody z celého Řecka. Olympie tak nebyla pouze místem, kde

²²⁰ HÉRODOTOS, 1972, VII, 239.

²²¹ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 97 – 98.

²²² Tamtéž, str. 101.

²²³ Tamtéž, str. 178.

²²⁴ PAUSANIÁS, 1973, III, 15 (str. 244).

²²⁵ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 182.

se závodilo, ale stala se také místem, kde mohli různí vládci měst hledat manžela pro svou dceru a prokazovat zde své bohatství.²²⁶

Boje o vítězství byly ohromné, a to i přesto, že odměnou byl pouhý olivový věnec. Pro Řeky totiž samotné vítězství představovalo tu pravou odměnu, protože zaručovalo nehynoucí slávu a prestiž. A i přestože to byly výhradně mužské závody (ženám nebylo povoleno se zúčastnit ani v řadách diváků), existovala zde disciplína, které se mohly zúčastnit i ženy – závody jezdeckých spřežení. Ale musíme si uvědomit, že nikdy nefigurovaly jako jezdkyňe nebo vozatajky, to mohli vykonávat pouze muži.²²⁷ Ženy tedy byly jen majitelkami vozů a koní. Z toho vyplývá, že ani Kyniska se nemohla závodu aktivně zúčastnit, ale pouze přihlížet, jakožto majitelka vítězného vozu.

Postavení žen ve Spartě bylo natolik odlišné od ostatních měst, že na sebe přitahovalo další vlnu pozornosti. Zprávy o tom, že ženy mohou vlastnit majetek i půdu, mít zcela otevřený sexuální styk s jinými muži a vůbec relativní volnost ve společenském životě, se přímo nabízely k vytváření mnohých spekulací a překrucování skutečnosti. Dalo by se říci, že chování spartských žen a zvláště vnímání jejich osoby ostatními národy, také přispělo svou měrou k pozdějšímu mýtickému obrazu Sparty. Tomu, že ve Spartě skutečně vládnu ženy mužům, tak nevěřil pouze Aristotelés, ale i mnozí další pozorovatelé a návštěvníci Sparty.²²⁸

²²⁶ OSBORNE ROBIN, 2000, str. 29.

²²⁷ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 180.

²²⁸ Tamtéž, str. 140.

3.4. Druhý život Sparty

Jméno Sparta není pouze názvem antického města, ale stalo se jakousi „značkou“, která v každém z nás vyvolává nějaké dojmy a pocity, ať už je ten či onen jedinec znalý v antických dějinách či nikoli. Například přívlastek *lakonický* se stal již tak známým a normálním, že jej můžeme slyšet v běžných každodenních rozhovorech. Tím vlastně neustále nevědomky vzdáváme tichý hold spartské tradici a jejímu odkazu.²²⁹

I přestože Sparta po katastrofální porážce v bitvě u Leukter²³⁰ již nebyla tou velkolepou nepřemožitelnou mocností, tak mýty a legendy o ní stále nabývaly na síle. Její obraz, s přibývajícými léty, se však stával komplikovanějším a méně čitelným. Dnes nám tak Sparta ukazuje své dvě protikladné tváře. Na jedné straně vytváří pozitivní dojem svým válečnickým ideálem a schopností kolektivního sebeobětování, jak tomu bylo v bitvě u Thermopyl, na straně druhé stojí jako kontrast naprostý nedostatek vyšších kulturních snah a důsledné odmítání jakéhokoli otevírání se navenek.²³¹ Tento obraz Sparty je živý dodnes a v průběhu dějin byl mnohým národům, směrům a jednotlivcům inspirací, vzorem či předobrazem, jak v pozitivním, tak i v negativním smyslu. Tradiční obraz Sparty není a nikdy nebyl jednotný, každá doba si přetvářela její historii dle svých potřeb. V průběhu dějin se tak Sparta stala nástrojem nejen politických snah o stabilitu, národní hrdost a řád, jak tomu například bylo u novověkých myslitelů jako More, Machiavelli nebo Rousseau, ale také fašistických a nacistických nálad rodících se ve 20. století.

Odkaz Sparty byl živý již v době římské, kdy si starověcí Římané rádi namlouvali, že jsou se Sparťany dědičně spřízněni.²³² Silnou inspirací však nebyl tento odkaz jen pro svět vzešlý z helénistických tradic, nýbrž i pro svět křesťanský. Ve 3. stol. n. l. tak křesťanský apologeta Órigenés²³³ prohlásil, že Kristovo utrpení a smrt může být přirovnána k dobrovolné smrti Leónidově. O století později se pak Synésios z Kyrény²³⁴ hrdě hlásil ke svému spartskému původu, a to konkrétně k linii Eurysthenově, která byla rodovou linií Leónida. Tato podobná tvrzení o spartském původu hlásali celé obce i

²²⁹ GRAFTON ANTHONY, 2010, str. 898.

²³⁰ Bitva u Leukter se odehrála roku 371 př. n. l. Epameinóndás s 6000 Thébany v ní porazil spartské vojsko o 10 000 mužích. Touto bitvou dosáhli Thébané hegemonie v Řecku, která však trvala pouze do roku 362
Viz.: SVOBODA LUDVÍK, 1973, str. 339.

²³¹ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 15.

²³² Tamtéž, str. 14.

²³³ Órigenés byl řecký církevní spisovatel a představitel alexandrijské školy. Viz.: SVOBODA LUDVÍK, 1973, str. 441.

²³⁴ Synésios z Kyrény byl řecký novoplatónský filozof, básník a rétor. Kolem prvního desetiletí 5. stol. přijal křesťanskou víru a stal se biskupem v egyptské Ptolemaidě. Viz.: SVOBODA LUDVÍK, 1973, str. 597.

jednotlivci. Každý si zřejmě chtěl ukrojit kousek spartské slávy pro sebe a poukázat tak na svůj rod, který by mohl pocházet z něčeho tak velkolepého, jako byla samotná Sparta. Tento „trend“ se datuje již od 5. stol. př. n. l. a od helenistického období byl celkem běžný.²³⁵

V dobách renesance byl všemi oblíbený další spartský král, a to Agésiláos II., který ztělesňoval střídmost, vojenské ctnosti a tzv. umění královské lakonické řeči. Jediné co mu k dokonalosti chybělo, byla fyzická krása, od narození byl totiž údajně chromý na jednu nohu.²³⁶ Například v 16. století skotský humanista a historik George Buchanan chválí královské dovednosti jak Leónida, tak Agésiláa II. a staví je do protikladu k moderním monarchům, kteří jsou, dle jeho slov, zkaženi přehnaným přepychem. S tím ovšem nesouhlasil Algernon Blackwood, který vystoupil s tvrzením, že spartští králové byli vládci jen podle jména a jejich tituly tudíž nepřinášely žádnou moc. V téže době píše francouzský renesanční humanista a myslitel Michel de Montaigne ve své eseji *O kanibalech*, napsanou v roce 1582, zajímavou poznámku týkající se bitvy u Thermopyl.²³⁷

„ *Existují mnohé porážky významnější než vítězství. Slavná čtyři vítězství, Salamis, Plataje, Mycale a Sicílie se nemohou vyrovnat nejslavnější porážce krále Leónida a jeho mužů v soutěsce thermopylské.*“²³⁸

V eseji, která pojednává o kanibalech, bychom těžko čekali zmínku o bitvě u Thermopyl, tento důkaz je jen jednou z mnoha ukázek, kam až se odkaz Sparty dokázal dostat. Další Francouz, který zaznamenal úspěch Leónidův, byl Fénelon. Ve svých *Dialogues des Morts* sepsal pomyslný dialog mezi zmíněným spartským králem Leónidem a perským vládcem Xerxem. Leónida v nich vykreslil jako pravého spartana a opravdového krále.²³⁹

Dalším významným spisovatelem, který se také nechal inspirovat antickou Spartou, byl Angličan Thomas More se svým nejznámějším dílem *Utopie*. Toto dílo pochází z roku 1516 a zobrazuje ideální svět, ve kterém všichni žijí šťastně a v hojnosti. Spisovatel si sám

²³⁵ CARTELDGE PAUL, 2012, str. 225.

²³⁶ GRAFTON ANTHONY, 2010, str. 899.

²³⁷ CARTELDGE PAUL, 2012, str. 226.

²³⁸ MONTAIGNE DE MICHEL: *Essays*, Project Gutenberg's The Essays of Montaigne, 2006, kap. 30.

(<http://www.gutenberg.org/files/3600/3600-h/3600-h.htm>) (19. 6. 2014) – překlad do českého jazyka Kolovecká Aneta

²³⁹ CARTELDGE PAUL, 2012, str. 227.

uvědomuje, že právě tento svět je utopický a nereálný. Je to spíše tzv. imaginární konstrukce něčeho, nad čím je sice příjemné uvažovat a přemýšlet, ale také porovnávat se smutnou realitou a nedostatky soudobého světa.²⁴⁰ Právě Sparta byla při psaní tohoto díla pro Thomase Mora inspirací. Jenže ve skutečnosti byla Sparta autoritativní, hierarchická a represivní společnost, která měla daleko k Moorově podobě utopie, kde společnost tvořil svobodný a tvůrčí duch. Spartáané se jako komunita především zaměřovali na válku a na boj, jež považovali za nástroj sebezáchovy a nadvlády nad ostatními.²⁴¹ Proč se tedy spisovatel Spartou inspiroval? Jeho představa ideálního státu nejspíše vycházela z obrazu tzv. Lykúrgovské Sparty, kdy pod vlivem Plútarchova životopisu, ve kterém popisuje právě život Lykúrga, se Thomas More uchyluje k obrazu Sparty jakožto místa opravdového blahobytu, což se ovšem od skutečné reality zdaleka lišilo.²⁴²

Za pomyslný vrchol oslavování Sparty a konkrétně osoby Leónidovy můžeme považovat báseň *Leonidas* z pera anglického básníka Richarda Glovera z roku 1737. V této básni Leónidova legenda doslova vystoupala na vrchol. Spartský král je zde vyobrazen jako opravdový vlastenec, jenž pečuje o obecné blaho. Jako milovník svobody žijící v nejvyšší skromnosti je v básni uveden do protikladu k Peršanům, kteří si libují v přepychu. Touto básní začal proces vytváření nového mýtu kolem Leónidovy postavy. V Anglii se jeho kult velmi rychle rozšířil, a to především prostřednictvím soukromých viktoriánských škol. Ale nejen v Anglii byly thermopylské události základem nového spartského mýtu, nacionalistické tendence na konci 18. století a růst filhelénství na počátku 19. století v Evropě byly doslova živnou půdou pro hlášení se k antickým tradicím, a to zvláště k hrdinnému odkazu Leónidově.²⁴³ Rovněž slavný anglický filhelén George Gordon Byron se snažil prostřednictvím antických tradic podnítit národní hrdost, a to ve své nejznámější epické básni *Childe Haroldova pouť* z roku 1812.²⁴⁴

²⁴⁰ GRAFTON ANTHONY, 2010, str. 900.

²⁴¹ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 14.

²⁴² KOL. AUTORŮ, 2010, str. 900.

²⁴³ CARTLEDGE PAUL, 2012, str. 227 – 228.

²⁴⁴ Tamtéž, str. 229.

*„Až v Spartu dávná udatnost se vrátí,
Epaminóndás v Thébách zavojvodí,
až v dětech Athén budou srdce pláti,
až matky řecké opět muže zrodí,
pak Řecko! Vlastní duch tě osvobodí!“²⁴⁵*

Ovšem nejen v literárních dílech se objevoval odkaz Sparty. Skotský básník a sochař Ian Hamilton Finlay vytvořil pozoruhodný prostor, který nazval „Little Sparta“. Jedná se o zahradu, jež se rozkládá nedaleko Edinburghu. Zahrada je vytvořena z uměleckých poetických a sochařských prvků, dohromady obsahuje 270 uměleckých děl.²⁴⁶ Kromě nesporných uměleckých hodnot, které tato zahrada obsahuje, je také dobrou připomínkou dnešních představ o podobě antické Sparty.²⁴⁷

Thermopylské události jsou dodnes vůbec nejvýraznějším obdobím ve Spartě, které si neustále prostřednictvím literatury, filmu, divadla a umění připomínáme, a to, jak v negativním, tak i pozitivním světle. O zneužití spartského mýtu nacisty již byla řeč, ale Sparta se stala i obrazem ochoty bojovat za spravedlivou věc, obětování jednotlivce pro blaho druhých či vůle zvítězit navzdory zdánlivě nepřekonatelným překážkám.

²⁴⁵ **BYRON GEORGE GORDON**, *Childe-Haroldova pouť*, Nakladatelství J. Otty, Praha 1918, odst. 84, str. 88.

²⁴⁶ Viz.: <http://www.littlesparta.org.uk/explore/explore.htm> (19. 6. 2014)

²⁴⁷ **GRAFTON ANTHONY**, 2010, str. 898.

4. Závěr

Cílem této práce bylo zobrazit antickou Spartu z pohledu primárních pramenů a historického mýtu. V první části, nazvané *Sparta a její zobrazení v primárních pramenech*, jsme si v jednotlivých kapitolách nastínili, jak byla Sparta vnímána jednotlivými dějepisci a spisovateli. V potaz byl brán jak původ jednotlivých autorů, tak i doba jejich tvorby a životní osudy. Na základě těchto faktorů jsme se pak snažili kriticky zhodnotit obraz Sparty a uvědomit si jednotlivé vlivy působící na autorovo smýšlení.

Tuto část práce otevírá Hérodotos se svým dílem *Dějiny*, ve kterém se primárně snažil postihnout průběh řecko-perských válek. Jeho pohled na dějiny je ovlivněn vírou ve věštby a nadpřirozené zásahy vyšší moci. Na samotnou Spartu nahlíží kriticky, a to převážně kvůli silnému ovlivnění Athénami, kde jistou dobu pobýval. Negativně tak hodnotí hlavně spartský politický systém, který se neslučuje s Hérodotovými demokratickými názory.

Na rozdíl od Hérodota se další autor, Thúkýdídés, pokusil o objektivnější pohled na řeckou historii, a to konkrétně na peloponéské války. Od ostatních dějepisců se lišil hlavně svým pragmatickým přístupem a kritickým uvažováním. Spartu zobrazuje zejména jako válečnickou zemi, která je velice schopná a disciplinovaná. Díky autorově poměrně nezaujatosti můžeme jeho informace o Spartě považovat za jedny z nejměrohodnějších, a to nejen díky jeho racionálnímu pohledu, ale také samotné účasti v dění kolem peloponéských válek.

V následujícím díle athénského jezdce Xenofóna můžeme naopak spatřovat patrnou náklonnost k lakedaimónskému státu. I přesto, že autor pochází z Athén, nebyl demokratickým zřízením ovlivněn a klonil se spíše k zřízení oligarchického. Jeho vykreslení Sparty pak může působit lehce idylicky. Zvláště při popisech spartského politického zřízení. Ale i Xenofón se snažil zachovat si jistý odstup a byl schopen objektivně zhodnotit některé záporné stránky Sparty, ať už se týkaly politického, či sociálního postavení.

Předposlední autor této části práce byl spíše filozofem než dějepiscem. Jedná se o Aristotela a jeho spis *Politika*, ve kterém popsal různé formy ústavy, základy společnosti a státu. Sparta jakožto oligarchický stát je v díle popisována spíše kriticky, autor byl totiž věrným obhájcem demokratických principů, jež Sparta z větší míry postrádala. Řadil se

také k nejhlasitějším kritikům ženského postavení ve spartské společnosti. Spartskou ústavu ovšem vykreslil vcelku obšírně a zanechal nám tak velmi cenné informace.

Poslední postavou první části práce je cestovatel Pausaniás, který své dílo *Cesta po Řecku*, napsal v naprosto odlišné době, nežli předchozí autoři. Sparta již nebyla onou velkolepou mocností jako za časů výše zmiňovaných autorů, ale i přesto si tehdejší lidé rádi připomínali její heroické období, a stejně tak i Pausaniás. Historii Sparty popisuje od prvního krále Lelega až po smrt Kleomena III. Autor používal prameny, jež byly v jeho době známé a povětšinou ústně předávané, tím pádem si musíme uvědomit, že jejich věrohodnost je značně pochybná. Pausaniás se také často nechal inspirovat u Hérodota, a tak stejně jako on, věřil ve věštby, sny a báje, které jsou v jeho díle častým motivem.

Cílem této části práce bylo ukázat si, jaké vlivy měly dopad na vykreslení a zobrazení historické Sparty, co vše můžeme pokládat za historický fakt a co naopak za historický mýtus předávaný z generace na generaci, a to konkrétně prostřednictvím výše zmiňovaných autorů. Zároveň si na vybraných primárních pramenech můžeme demonstrovat, do jaké míry s nimi můžeme zacházet jako s věrohodnými historickými zdroji. Práce nám tak ukazuje, že primární prameny jsou sice pro poznání dějin velice důležité, ale na druhou stranu musíme brát v potaz nejen dobu jejich vzniku, ale také místo a autorovo smýšlení.

Druhá část práce nese název *Sparta jako mýtus* a jejím cílem bylo zobrazit jisté mezníky ve spartské historii, které mají dosah až do dnešních dob a staly se živnou půdou pro vytváření fascinujících příběhů. Nejvýraznější spartskou postavou, která se zasloužila o šíření spartského odkazu napříč celým spektrem dějin, se stal Leónidás. Jeho pověst je živá dodnes, a to díky bitvě u Thermopyl, ve které velel spartskému oddílu. Další výraznou postavou je údajný spartský zákonodárce Lykúrgos. Kapitola věnující se jeho postavě nám ukazuje, jak moc zásadní a důležité bylo pro Spartu zavedení nových reforem a vnímání Lykúrgova odkazu, který se stal jedním ze součástí spartského historického mýtu. Druhá část práce se také věnuje postavení spartských žen. Blíže pak v kapitole vykresluje dvě spartské ženy, a to Gorgó a Kynisku. V této kapitole zjišťujeme, že sociální a politické postavení spartských žen bylo pro okolní svět velice podivující. Snad nejvíce se nad tím pozastavuje Aristotelés, který hodnotí negativně zvláště jejich míru svobody a rozhodování.

V neposlední řadě se práce věnuje tzv. druhému životu Sparty, kde jsme si stručně zobrazili vývoj spartské tradice a různé druhy ovlivnění a vnímání jak Sparty, tak již

zmíněného Leónida. Uvědomění si důležitosti tohoto odkazu bylo jedním z cílů této části práce.

Jak tedy dnešní doba vnímá antickou Spartu a jaké její atributy jsou dodnes nejvýraznější? Z práce vyplývá, že nejvýraznější událostí se stala bitva u Thermopyl, ale nejen tato bitva a její slavný vojevůdce jsou pro dnešní svět jedinou připomínkou Sparty. Sparťané hráli důležitou, ne-li nejvýznamnější roli v obraně Řecka proti cizím vlivům, a tím chránili civilizaci, na jejímž základě stojí náš způsob života. A přestože je spartský obraz značně idealizovaný a mytizovaný, je neodmyslitelnou součástí antických tradic, z jejíchž kořenů vyrostla dnešní západní civilizace.²⁴⁸ Proto bychom si měli tento odkaz stále oživovat a připomínat, jako jeden z důležitých pilířů naší minulosti. Lidé by si i v dnešní uspěchané době měli vzpomenout, kde vůbec spočívá základ jejich kultury a odkud vlastně v kulturním smyslu pochází. A proto je pro nás odkaz nejen Sparty, ale celého antického Řecka velice důležitý.

²⁴⁸ CARTLEDGE PAUL, 2010, str. 10.

5. Prameny a literatura

Primární prameny

- ARISTOTELÉS: *Politika*. Petr Rezek, Praha 1998, druhé vydání. Přeložil Antonín Kříž.
- BYRON GEORGE GORDON: *Childe-Haroldova pouť*. J. Otto, Praha 1918.
- HÉRODOTOS: *Dějiny*. Odeon, Praha 1972, druhé vydání. Přeložil Jaroslav Šonka.
- MARCELLINUS: *The Life of Thucydides*.
http://williambarclayallen.com/translations/Life_of_Thucydides.pdf
- PAUSANIÁS: *Cesta po Řecku I*. SVOBODA, Praha 1973, první vydání. Přeložila Helena Businská.
- PLÚTARCHOS: *Životopisy slavných Řeků a Římanů*. Odeon, Praha 1967, první vydání. Přeložili Antonín Hartmann, Rudolf Mertlík, Edita Svobodová, Ferdinand Stiebitz.
- THUKÝDIDÉS: *Dějiny Peloponnéské války*. Odeon, Praha 1977, druhé vydání (v Odeonu první). Přeložil Václav Bahník.
- XENOFÓN: *Řecké dějiny*. SVOBODA, Praha 1982, první vydání. Přeložil Josef Hejnic.
- XENOFÓN: *Lakedaimónské zřízení*. SVOBODA, Praha 1982, první vydání. Přeložila Alena Frolíková.

Sekundární literatura

- BAHNÍK VÁCLAV a kol.: *Slovník antické kultury*. SVOBODA, Praha 1974.
- BEZRUČ PETR: *Slezské písně*. Československý spisovatel, Praha 1989, čtvrté vydání (v Čs. spis. druhé).

- BORECKÝ BOŘIVOJ: Předmluva k dílu *Dějiny*. Odeon, Praha 1972.
- BORMANN MARTIN, HITLER ADOLF: *Hitlers politisches Testament. Die Bormann-Diktate vom Februar und April 1945*. A. Knaus, Hamburg 1981.
- CARTLEDGE PAUL: *Sparta, heroická historie*. Academia, Praha 2012, první vydání. Přeložila Jarka Stuchlíková. ISBN 978-80-200-2079-6.
- DILLER AUBREY: *The Authors Named Pausanias*. The Johns Hopkins University Press, Transactions and Proceedings of the American Philological Association, Vol. 86 (1955), pp. 268-279.
Dostupné online: <http://www.jstor.org/stable/283623> (8. 6. 2014)
- DOBIÁŠ JOSEF: *Dějepisectví starověké*. Historický klub, Praha 1948, první vydání.
- EBELING LOUIS HERMAN: *Pausanias as an Historian*. Classical Association of the Atlantic States, The Classical Weekly, Vol. 7, No. 18 (Mar. 7, 1914), pp. 138-141.
Dostupné online: <http://www.jstor.org/stable/4386880> (8. 6. 2014)
- FROLÍKOVÁ ALENA: Předmluva k dílu *Lakedaimónské zřízení*. SVOBODA, Praha 1982.
- GRAFTON ANTHONY a kol.: *The Classical Tradition*. President and Fellows of Harvard College, United States of America 2010.
- HAMMOND N. G. L.: *The Lycurgean Reform at Sparta*, The Journal of Hellenic Studies, 1950, Published by: The Society for the Promotion of Hellenic Studies Stable.
Dostupné online: <http://www.jstor.org/stable/629291>(18. 6. 2014)
- HEJNIC JOSEF: Předmluva k dílu *Řecké dějiny*. SVOBODA, Praha 1982.
- KŘÍŽ ANTONÍN: Úvod k dílu *Politika*. Petr Rezek, Praha 1998.
- LEHÁR JAN a kol.: *Česká literatura od počátku k dnešku*. Lidové noviny, Praha 2006, druhé doplněné vydání. ISBN 80-7106-308-8.

- MEADOWS A. R.: *Pausanias and the historiography of Classical Sparta*. Cambridge University Press on behalf of The Classical Association, *The Classical Quarterly*, New Series, Vol. 45, No. 1 (1995), pp. 92-113.
Dostupné online: <http://www.jstor.org/stable/639720> (8. 6. 2014)
- OLIVA PAVEL: *Kolébka demokracie. Dějiny a kultura klasického Řecka*. ARISTA, Praha 2000, první vydání. ISBN 80-86410-04-8.
- OLIVA PAVEL: Předmluva k dílu *Cesta po Řecku I*. SVOBODA, Praha 1973.
- OSBORNE ROBIN: *Dějiny klasického Řecka*. Grada Publishing, a.s., Praha 2010, první vydání. Přeložil Jan Kordač. ISBN 978-80-247-3233-6.
- PEČÍRKA JAN: Předmluva k dílu *Dějiny Peloponnéské války*. Odeon, Praha 1977.
- PRETZLER MARIA: *Turning travel into text: Pausanias at work*. The Classical Association, Cambridge University Press 2004, Greece & Rome, Second Series, Vol. 51, No. 2 (Oct., 2004), pp. 199-216.
Dostupné online: <http://www.jstor.org/stable/3567811> (8. 6. 2014)
- REBENICH STEFAN: *From Thermopylae to Stalingrad: The Myth of Leonidas in German Historiography*. In: A. Powell, St. Hodkinson. *Sparta. Beyond the Mirage*, London 2002.
- SVOBODA LUDVÍK a kol.: *Encyklopedie antiky*. Academia, Praha 1973, první vydání.

Internetové odkazy

- *Brill's New Pauly*. Antiquity volumes edited by: Hubert Cancik, Helmuth Schneider. Brill Online, 2014.
<http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/rhetra-e1022400> (18. 6. 2014)
- <http://www.csfd.cz/film/221337-300-bitva-u-thermopyl/> (15. 6. 2014)
- <http://www.littlesparta.org.uk/explore/explore.htm> (19. 6. 2014)
- MARCELLINUS: *The Life of Thucydides*.
http://williambarclayallen.com/translations/Life_of_Thucydides.pdf
(10. 6. 2014)
- MONTAIGNE DE MICHEL: *Essays*, Project Gutenberg's The Essays of Montaigne, 2006.
<http://www.gutenberg.org/files/3600/3600-h/3600-h.htm> (19. 6. 2014)

6. Obrazové přílohy

Obr. 01: JACQUES LOUIS DAVID: *Léonidas aux Thermopyles*.

- http://en.wikipedia.org/wiki/Leonidas_at_Thermopylae#mediaviewer/File:L%C3%A9onidas_aux_Thermopyles (20. 6. 2014)